

Dr. Ante Šonje

K A Š T E L I R

Predgovor.....	str. 3
Povijesni pregled.....	str. 4
Kaštelir.....	str. 5
Labinci.....	str. 6
Paleolitik i neolitik.....	str. 6
Brončano doba.....	str. 6
Antika.....	str. 8
Rani srednji vijek.....	str.12
Visoki i kasni srednji vijek.....	str. 16
Srednjovjekovni spomenici područja	
Kaštelira i Labinci.....	str. 21
O nazivima Nigrinjana i Kaštelira.....	str. 22
Novi vijek.....	str. 25
Narodni preporod.....	str. 28
Vila rodu u pohode.....	str. 40
Svadbeni običaji.....	str. 42
Koledvari.....	str. 47
Pogovor.....	str. 50
Post Scriptum.....	str. 51

Predgovor

Monografija Kaštelir autora dr. Ante Šonje sadrži nekoliko cjelina. Prva do stranice 43. donosi tekst. Zatim do velikog slova "J" slijedi 10 stranica s 44 bilješke. Nakon toga, nadodanih osam listova o narodnim običajima u Kašteliru prepisani su članak Javova A. Mikca iz 1963. Ti su zapisi nastali u Kašteliru 1928. godine. Slijede 3 lista o kaštelirskim koledvarima iz istog članka Jakova Mikca. Nadalje je dodano iz knjiga još osam listova. Na osmom listu nalazi se napomena prepisivačice Ljubice Šonje. Tih sveukupno 72 lista mogli bi biti dobra osnova za predstavljanje Kaštelira uz posebnu intervenciju u sintaksu, korekture i lekture, ali bez diranja smisla i zadržaja teksta dr. Ante Šonje.

Očito je tekst zamišljen kao monografija s povijesnim pregledom A. Šonje, bilješkama i dodacima, odnosno drugim člancima običajne prošlosti kojima je autor Jakov A. Mikac. A. Šonje je vjerojatno želio uz svoj pregled dodati jednog ili više autora, da knjiga ima monografski karakter. Ukoliko se želi predstaviti odnosno nedefinitivno stanje, ipak je potrebno izvršiti lektorske i korektorske intervencije, a uz poneke djelove dodati još bilješke.

Tekst je 80-ih godina u strojopisu kopirala udovica Ljubica Šonje. Pojedini stručni ili drugi citat (latinske riječi i sl.) mogu biti nedorečeni, a to poput tipfelera, treba jednostavno izmijeniti bez bilješki.

Određene otegotne okolnosti predstavlja neposjedovanje rukopisa dr. Ante Šonje. Njegova je povijesna ostavnština pohranjena u Arhivi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Te bi izvore radi potpune vjerodostojnosti, vrijedilo konzultirati prije konačnog objavljivanja teksta.

Generalno, kao i pojedinačno, ovdje se donose svi prijedlozi za promjene koji se nižu s početkom u nadolazećoj stanici ovoga lista.

Napisano 31. svibnja, 2003. godine, mr. Marino Baldini

Dr. A. Šonje: KAŠTELIR

Povijesni pregled

Područje Kaštelira zemljopisno je smješteno na sjevernom djelu Poreštine. Na istoku graniči s Vižinadom, na jugu s Višnjanom, na zapadu s Tarom i sa sjeverne strane rijekom Mirnom. U ovom kraju po kojem se protežu plodna polja crvene zemlje s vinogradima i žitaricama, travnjaci livada po kojima pasu stada krupne i sitne stoke, šumarci s crnogoricom i bjelogoricom kao i razna mediteranska raslinstva, nalaze se brojna sela i zaselci. Među ovim naseljima ističu se po veličini i starini postanka Kaštelir i Labinci. To su od davnina bila dva središnja naselja koja su putevima tokom stoljeća bila povezana svaki sa svojom skupinom naselja. Područje je samo u kraćim razdobljima spadalo pod Vižinadu. Tek pod Austrijom su bili došli u sklop općine sa središtem u Vižinadi prema namjeri iredentista koji su iz općinskog središta vršili potaljaničivanje jednog od najznačajnijih hrvatskih područja u Istri. Pored toga sela i zaselci Kaštelira i Labinci uspjeli su dobiti podopćinu sa središtem u Kašteliru¹.

---

1. Kaštelir, Nigrinjan i teritorij benediktinske opatije sv. Mihovila pod zemljom s Labincima u srednjem vijeku potpadali su pod porečkog biskupa i njemu ovisnih feudalaca. Vižinada, Ružar i crkva Majke Božje oo Božjeg Polja dugo su bili u sklopu posjeda koje je spadalo pod Završje (Piemonte). Pod Austrijom Završje kao i Momjan administrativno je bilo odvojene vlastitim urbarom i podvrgnuto neposredno vladaru ili njegovim pokrajinski predstavnicima. Završje je sa svojim teritorijem u prvoj polovini 16.st. došlo pod Veneciju koja ga je 8. listopada 1530. prodala obitelji Cantorini za 7.000 dukata, a Vižinadu, Ružar i Božje Polje obitelji Grimani.

Kaštelir

Na njegovom se području sjeverno od ceste Vižinada - Tar pružaju sela Krančiči, Babići, Tadini: zaselak Mekiši i Jureti pored toponima Jezero. Sjevernije od navedenih naselja prema Nigrinjanu, srednjovjekovnom utvrđenom naselju kojega se ostaci ruševina nalaze na strmoj hridini nad dolinom Mirne, nalazi se Cerion, u stara vremena nazivan Legovići, i zaselak Haračica². Tu se nalazi visoravan Mukle s uzvisinama Male i Velike Mukle kod koje je istoimeni zaselak. Nedaleko Mukle je na putu prema Kašteliru selo Sabadini.

Zapadno od Kaštelira su Brnobići, Rojci, Roškići, Kovači i Valentići. Prema sjeveru se pruža selo Diklići i na krajnjem zapadu zaselak Čemeriči, kojega stanovnica Kaštelira zovu Vela Stancija³.

---

2. Pod nazivom selo navodimo manje ili veće naselje u kojima su živjeli pretežno posjednici svoje vlastite zemlje tzv. kmetaši, a pod nazivom zaselak bivše stancije, stambeno-gospodarske zgrade veleposjednika koji su koristili radnu snagu kolona. Kolonat je ostatak prastarih društveno-ekonomskih odnosa koji u Istri potječu iz rimskih vremena. Položaj kolona je bio gotovo bespravan, a ugovaralo se na godinu dana, i u slučaju nerodine kolon je, često s brojnom obitelji, bio osuđen da umre od gladi, ukoliko se ne bi uspio svojom radnom snagom zadužiti za rad za iduću godinu. Ovaj sistem je bio mnogo krući i nepravedniji od srednjovjekovnog feudalizma koji je u Austriji bio ukinut društvenim progresom sredinom 19.st. Međutim, kolonat je u Istri podržavala najprije Austrija, zatim fašistička Italija u cilju da očuvaju povlašteni sloj veleposjednika s kojima su nastojali držati u političkoj i privrednoj ovisnosti bespravno hrvatsko selo u Istri.

3. Vela stancija je od pradavnih vremena spadala pod podruje Kaštelira, tj. srednjovjekovne općine Vižinada. Međutim, poslije drugog svjetskog rata ona je osnivanjem poljoprivredne zadruge "Borac" došla pod općinu Tar (današnja mjesna zajednica Tar). To se dogodilo stoga što se stancija nalazila bliže Taru nego Kašteliru i što je s Tarom bila povezana pogodnijim putem.

Ova stancija postoji od prastarih vremena. U njoj se nalazila barokna crkvica iz 17. st. u 19. st. je stancija bila u posjedu obitelji Cemerić koja je imala veliki posjed. U njenom posjedu je bio mlin Cemerić zvan i Golaš. U narodu se sačuvala priča da se posjednik Cemerić u Tar vozio kolima sa četiri zapregnuta vola od kojih je svaki težio preko tone. S tom se pričom izražavala ekonomska snaga i ugled ovog veleposjednika koji je iznikao iz hrvatskog sela Kaštelirštine.

Ova stancije je u drugoj polovini 19.st. došla u posjed obitelji Rogović po kojoj je dobila naziv Rogovička.

Područje je Vele stancije poznato po lovu zečeva, kamenjarki i fazana. Na ovom se području uz padine prema dolini Mirne zadržavaju i srne. Među lovcima je nastala priča da se brašno moglo nabaviti kod štale Muhorovice, a makaroni u mlinu Rogoviću, koji se nalazi između rta Makrun i izvora Makorun (Maerun); ulovljena se divljač spremala na brežuljku Golašu (Golac) i sve skupa, gulaš i mamaroni, svečano jelo s lovačkim veseljem u dolini Mirne kod izvora Manjakara (Magnacar).

Labinci

Nalaze se s istočne strane raskršća na cesti prema Višnjanu. Sa zapadne strane kod križanja na cesti prema Taru su Brnasi, a s južne strane na cesti prema Poreču - Žminjci i Dvori, zvani Ćići. Područje se Labinci od davnine protezalo kroz plodna područja sve do trase napuštene uskotračne željezničke pruge Poreč - Trst.

Opisano je područje Kaštelira bilo naseljeno neprekidno od davne pretpovijesti do danas.

Paleolitik i neolitik

Iz razdoblja kamenog doba pred svojih 10 do 15 tisuća godina kada je čovjek na području Poreštine živio po špiljama baveći se lovom, skupljanjem plodova i grubom obradom oruđa i oružja, kao i iz mlađeg kamenog doba u vrijeme od 8 do 4 tisućljeća pr.n.e. kada je čovjek počeo živjeti izvan špilja baveći se obradom glačanog oruđa i oružja od kamena, obradom keramike, timarenjem stoke i obradom zemlje do danas nisu nađeni nikakvi poznati nalazi. Ali nije isključena mogućnost da bi se takvih predmeta arheološkim istraživanjem špilja moglo naći na ovom području. Nesumljivo je paleolitičar iz Vergotinijeve špilje kod Munbrežina lovio divljač po šumovitim predjelima, a neolitičar zaorao prve brazde na ravnicama s dubokim slojem crvene zemlje po prostranstvu do padina rijeke Mirne.

Brončano doba

Na početku 2. tisućljeća pr.n.e. u Istru dolaze Mediteranci, ljudi s mora, vješti moreplovci koji na obali Poreštine osnivaju svoja utvrđena naselja, tzv. brončanodobne gradine. Gradine se nalaze na vrhovima brežuljaka sa dva do tri pojasa koncentrično kružnih zidina koje su zidane neobrađenim kamenjem. Gradinci su se iz obale postepeno širili u unutrašnjost i to Limskim zaljevom i dolinom rijeke Mirne. Ova rijeka je u 2. tisućljeću pr.n.e. nosila ime Hister i po njoj je cijeli poluotok dobio naziv Istra. Prema mitološkoj priči grčki su moreplovci Argonauti oko 1.200 pr.n.e. u Kolhidi oteli zlatno runo na crnomorskoj obali Male Azije i od tuda Crnim Morem i rijekom Ister (današnji Dunav) dospjeli Savom do alpskih obronaka u Sloveniji, pa podzemnim vodama, ili kako priča narod, Heraklo je na leđima prenio lađe na Argo, rijeku Mirnu, tj. Ister koja se u svom gornjem toku mogla nazivati Nengon (kraljica izvora). Grci su se tako uspjeli Jadranskim morem vratiti u Egejsko more i tako izbjegli progonoštvu braće Medeje, kćeri kralja Ajeta koja se zaljubila u

Jansona vođu Argonauta i tako im je pomogla domoći se zlatnog runa.

Ostaci brončane gradine nalaze se na slikovitom položaju zvanom Gradina ponad doline Mirne sa zapadne strane puta Crnjeka. Ova je gradina imala zid samo s južne strane. Ta je zidina branila pristup od okolne visoravni. Ostale strane bile su bez zidina, budući su bile nepristupačne zbog močvara koje su se nalazile u dolini rijeke Mirne. Kod ove se gradine na njenoj sjevernoj strani sačuvao prastari put koji je vodio u riječnu dolinu. Na gradini i u njenoj neposrednoj blizini sačuvali su se ostaci tumula, brončanodobnih gomila (gromača) koje su pretežno uništene. Gradinci su u ovim gomilama pokopavali svoje pokojnike u skvrčenom položaju usmjereno prema izlazećem suncu (istoku) i polagali u grobnice koje su bile obložene s prirodnim škriljama. Preko grobova bi zatim nasuli gomilu kamenja.

Jedan veliki brončani tumul nalazi se na Glavici na koti 170 uzvisine Golaš. Gradinci su ovakve velike tumule na rubu uzvisina gradili svojim pradjedovima, većinom istaknutim prababama, roditeljima svoga roda, tj. ženama koje su vodile glavnu ulogu u društvenom uređenju matrijarhata. Ovaj tumul je bio gotovo sav prekopan. Istražen je zalaganjem djelatnika Porečkog muzeja, a tom je prilikom nađen samo jedan nedirnuti mali dječji grob bez priloga, koji je bio oblikovan, kako smo spomenuli sa škriljama. Nalaz ovog groba sasvim pouzdano potvrđuje naše mišljenje, da gradina i tumuli oko nje potječu iz brončanog doba. To potvrđuju i nalazi fragmenata zemljanih posuda.

Gradina ovog razdoblja nalazila se na brežuljku Mavriž. Na ovoj se uzvisini nalaze ulomci brončanodobnih posuda i u njenoj blizini nekoliko neistraženih tumula.

Gradince su brončanog doba u Istri oko 1.000 god. potisla ilirska plemena koji su se nazivali Histri. Histri zauzimaju gradine donoseći novi način pokapanja pokojnika. Ovi su svoje pokojnike spaljivali, pepeo bi stavljali u zemljišne žare (urne) koje bi zakopali na redove u zemlju, a ponekad prekrili i sa gomilom od zemlje ili kamenja.

Brončanodobna gradina je mogla postojati na položaju hridinaste uzvisine ponad rijeke Mirne na kojoj se nalazila srednjovjekovna utvrda Nigrinjan. Ovu hridinu s ostacima srednjovjekovnih zidova Kaštelirci nazivaju Gradina. Na Nigrinjanu se nalaze fragmenti zemljanih posuda koje su osebujne za prelazno razdoblje od brončanog doba 2. tisućljeća u željezno doba 1. tisućljeća pr.n.e. Nigrinjan zapadno strma vododerina dijeli od uzvisine zvane gradina Lončići. Teren je ove uzvisine posut brojnim špiljama u kojima se nalazi mnogo ulomaka zemljanog suđa željeznog doba. Ove su špilje bile često pozorište iskapanja znatizeljnih kopača zlata budući u narodu postoji priča da je u ovim špiljama zakopano blago. Od zidina pretpostavljene gradine na uzvisini Lončići

ponad Mirne nema nikakvog traga. Stoga možemo pretpostaviti da je tu postojao strateški položaj brončane nigrinjanske gradine koji su vješto manevrirali u obrani svoje utvrde u slučaju napadanja u pogodnom času su skriveni u špiljama s leđa napadali neprijatelja koji je prodirao do zidina gradine. Osim toga mnoštvo ulomaka zemljanog suđa po špiljicama na gradini Lončići mogle su biti posljedica raznih vjerskih obreda koji su se obavljali po skrovitim šupljinama sa ceremonijalom posuda ili iz posuda u kojima se nosila hrana za grobove povezane sa spomenutim ceremonijalima.

Željeznodobna gradina ilirskog plemena Histra nalazila se na položaju selja Rojci. Ovo selo se nalazi jugozapadno od središnjeg nalaza na uzvisini od koje se pružaju široki vidici na prostranstva zelenog krajolika sve do plavog mora sjeverne obale Poreštine. Na položaju se ovog naselja u vrtovima nalaze ulomci zemljanih posuda 1. tisućljeća pr.n.e.

Antika

Ilirska plemena Histra zapadne Istre nalazila su se u teškom položaju u vrijeme kada su rimske legije poduzimale vojne za pokorenje Poluotoka. Rimljani su 181. pr.n.e. osnivajući snažnu koloniju Aquileju svoje legije okrenuli protiv Histra, Japoda i Karna. Ta plemena su ometala gradnju Aquileje, bojeći se bliskog prisutstva rimske vojske na strateškom položaju furlanske ravnice. Kroz Veneto su vodili putevi prema istoku u susjedne gorovite predjele. Godine 177. je konzul Claudije Pulhro osvajanjem Nezakcija glavnog naselja Istre nedaleko Pule, skršio otpor udruženih plemena istarske države.

Posljednji istarski kralj Epulon dao se ubiti da ne padne živ u ruke Rimljanima. Rimljani su se konačno na obalama Istre stalno utvrdili 129.g. pr.n.e. poslije uspjele pobjede Lempronija Tuditona u ratu protiv Japoda i Liburna.

U Porečeu je pedesetih godina 1. st. n.e. bilo osnovano utvrđeno mjesto kojega povjesničar Plinije naziva utvrđenim gradom rimskog naroda (oppidium civium Romanorum). Ovo je naselje u prvoj polovici za vrijeme cara Tiberija ili Kaligule bilo podignuto na rang kolonije (Colonia Julia Parentium). Kolonija je imala svoj ager (državno polje) u koje se spadalo područje Kaštelira i Labinci. Kroz područja ovih mjesta prolazila je vojna cesta, nazivana Via Flavia po carevima iz roda Flavijevaca koji su oko 100 godine dali ovu cestu popraviti. Po ovoj su cesti rimski konzuli od samog početka istarskih ratova vodili legije za pokorenje Istre. Stoga nije isključeno da je njena trasa bila utrta još u doba prapovijesti.

Flavijejska cesta je vodila od Akvileje, preko Trsta (Tergeste) sjeveroistočno od Kopra preko rijeke Formio (današnja Rižana) i otuda prema Kašteliru i Bujama, preko rijeke Mirne (Ningus) za Poreč (Parentium). Od Poreča uz kraj Lima za Bale (castrum vallis) i Pulu (najprije nazivana Pietas Julia, a kasnije u 2. st. Colonia Julia Pollentia Herculanea). Od Pule je jedan njen krak vodio prema Medulinu, drugi prema Nezakciju, preko Labina do Plomina. Treći krak ove ceste vodio je preko Vodnjana, Žminja, istočno od Pazina i nedaleko Boljuna preko Učke za Rijeku (Tarsaticu) i dalje za Dalmaciju i Panoniju.

Općenito se smatra bez ikakvih dokaza da je Flavijejska cesta rijeku Mirnu prelazila preko Velih vrata (Ponte porton) za Vižinadu i otuda kraj Božjeg polja za Labince i Poreča⁴. Međutim rimska cesta od Buja do Poreča nije morala ići preko Mosta na Velim vratima (Ponte porton) i Vižinade. Prije svega most za prelaz rijeke Mirne nije postojao u doba antike i srednjeg vijeka, jer se preko rijeke prelazilo lađama. Rimska vojska je rijeku Mirnu prelazila preko pokretnog mosta koje je počivao na lađama (pontonski most). Osim toga vojska je trasu vojnih puteva od Buja do Poreča nastojala utrti po najpogodnijem terenu i najkraćem pravcu. U knjizi isprava sv. Mihovila pod zemljom (Iura S. Michaelis sub terra) koja je napisana oko 1314. opisane su međe samostana. Među tim međama spominje se javna cesta koja je vodila od Poreča do mlinova na izvoru Gradule u dolini rijeke Mirne ispod padine kaštelirskog područja. Ova javna cesta je od Poreča prema rijeci Mirni mogla voditi samo trasom Flavijejske ceste koje je postojala u srednjem vijeku. Smjer se antičkih cesta u Poreštini počeo mijenjati u novom vijeku u vezi nastajanja novih puteva koji su povezivali novo nastala naselja⁵.

4. (L. Bosio L'Istria nella descrizione della Tabula Peutingeriana, AMSI, vol. XXII. Trieste 1974. str. 17-95)

5. Confinia Monastery S. Michaelis da sub-terra sunt: Caput Corone ipsius monastery in angulo monte Nesini minoris, et vadit per coronam usque medirum Cornellam, deinde al paides qui dicuntur Aquaty, et transit ad rupam, ubi noscuntur Corgnales usque ad viam, que ducit a Visignana Parentium, deinde des candit reete per viam ad primam roranam dicti monastery, et transit crucem usque ad lacum, que ducit a M. Michaele montis battarum usque ad lacum spinesum, et vadit ad padidem in lapide firmo et signata, et sie descendit ad lacum sutum, ubi alia Crux est sculpta in lapid e firma usque ad viam publicam, que ducit a S. michaele parentium, et trensit viam apud confine parentij contique recte usque ad viam publicam que ducit da parentio ad mlendium Gradule, et per illam itur ad Vicinatum (L. Marteani, Stroria di Montona, Trieste 1895, str. 201) Prevod: Vrh ograde ovog samostana na uglu brežuljka Nezine malog, i vodi po ogradi neprekidno do južnog Kornela, zatim do međaša koji se naziva Akvati i prelazi do hridi gdje nastaju Kornjali sve do puta, koji vodi od Višnjana sve do puta, koji vodi od Višnjana za Poreč, zatim se silazi pravo po putu do prve ograde navedenog samostana i križa se s križem sve do lokve, koji vodi u Sv. mihovil bačvanskog brežuljka do dračeraste lokve, i vodi od kamena međaša do kamena međaša nepotrebnog i označenog, i tako se silazi do suXiske lokve, gdje je drugi križ uklesan na postojanom međašu sve do javne ceste, koja vodi od Sv. Mihovila do Poreča, i križa put porečke granice dodirno ravno do javne ceste koja vodi od Poreča do mlina Gradule i po tom (putu) ide se za Vižinadu).

Kod izvora Gradula postojali su poznati mlinovi od srednjeg vijeka do 20. st. Na te se mlinove dolazilo mljeti žitarice rijekom Mirnom iz naselja na zapadnoj obali Istre i kopnenim putevima iz Poreštine i Bujštine. Danas se od ovog najvećeg izvora u dolini Mirne vodom napaja turizam Poreštine, Novigrada, Umaga, a dijelom i Kopra. Za meljavu žitarica na Gradule nije trebalo ići preko Vižinade pa se se preko Božjeg Polja vraćati na udolinu Mirne do Gradula. Prema tome spomenuti javni put za Gradule išao je od Poreča do Labinci i Kaštelira, preko rijeke Mirne za Buje. Od Labinci preko Kaštelira za rijeku Mirnu vode dva pogodna puta po kojima se do drugog svjetskog rata vozilo terete kolima sa zaprežnom stokom.

Jedan kolski put vodi kroz središnje mjesto Kaštelir prema zaselku Sabadin. Od tuda se ovaj put od Velike Mukle spušta niz padine brežuljka Mukle pod nazivom Črnička u dolini Mirne do dolca Kazalacev dolić ispod uzvisine Vrbanovice. Od tuda se on nastavlja puteljkom ispod padine Orjice po rtu Est pod gradinom Lončići do dolića Trčanski dolić. Tu se ovaj puteljak spaja s kolnim putem koji vodi od Nigrinjanske luke prema jugu do jame Seliškovice, a prema istoku u dolini Mirne prema izvoru Gradule.

Drugi kolski put, nazivan nigrinjanski vodi od Nigrinjanske luke prema spomenutom doliću Trčasni dolić u koji se slija kišnica kroz vododerinu Krpan. Od spomenuta dolića put vodi iz padine između rta Erta i uzvisine Gradine - Lončići do jame Sliškovice odvaja prema visoravni Mukle do spomenutog prvog puta (Crnjeka) a istočno prema naselju Mekiši i otuda prema naselju (bivšoj stanciji) Krasici, zatim selu Babići, uz groblje kroz središte Kaštelira do raskrsnice kod Labinci i od tuda za Poreč. Put Črnička je danas najpogodniji za prelaz u dolinu Mirne, ali Nigrinjasnki je put kraći, i on je neprekinuto od Nigrinjanske luke bio prohodan za kola. Prema tome nećemo pogriješiti reći da se ovaj Nigrinjanski put nalazi na trasi stare antičke Flavijejske ceste. Ozirom da na sjevernoj padini ponad doline Mirne nema pogodnog položaja niti traga od kolskog puta za prelaz u dolinu Mirne, od brežuljka sv. Antuna do mosta na Velim vratima (Ponte porton). Tada možemo tumačiti da je Flavijejska cesta od Buja išla do sela Brajkovići i otuda spuštajući se prema dolini Mirne u dolić Slonici. Prema tome rimska vojska je idući Flavijejskom cestom rijeku Mirnu prelazila od položaja i to sv. Pelagija do rta sv. Antuna sa sjeverne strane i na južnoj strani od rta Ert do izvora Gradule. Kao najpogodniji i najuvjeljiviji prelaz rijeke u dolini Mirne možemo označiti položaj od izvora Slonici prema nigrinjanskoj luci pod srednjovjekovnom utvrdom Nigrinjanom koja je bila naseljena kako se može navesti i u doba antike.

Od limitacije, tj. međa agrarnih čestica državnog polja (ager) porečke kolonije na području sa sjeverne strane Poreštine sačuvali su se ostaci tri

uzdužne prometnice, tj. od tri sporedna dekumana agera. Jedan antički put vodio je od Tarske drage prema Božjem polju, drugi od luke Črvar uz jamu Vergotini na kartama zabilježenu kao primorski put i treći od luke Busija preko stаницe Kaštel, Vodopiju, u Novu Vas, Bačve i crkvu sv. Jurja. Narod ovaj put naziva Laški ili Vlaški put tj. put latina navodeći da je išao preko Učke. Ostaci spomenute limitacije na navedenom dijelu agera porečke kolonije sačuvali su se tri položaja bivšeg posjeda benediktinske opatije sv. Mihovila pod zemljom u nazivima Fermine koji označuju česticu na kraju posjeda.

Razvitak je antičkih naselja na opisanom području bio povezan uz Flavijevsku cestu i limitaciju agera. Zanimljiva je villa rustika koja je nađena kod sela Dvori (Ćići) nedaleko flavijejske ceste na pložaju zvanom Poloninica. Ovu je stambeno-gospodarsku zgradu dao podići Sekst Apulej Hermes god. 126. Kod nje je ovaj posjednik za svoju rasonodu dao podići malu prostoriju koja je bila posvećena Bakhu (Liberu), božanstvu pijanog veseljka i razbludnog života. Nad vratima ove prostorije nalazio se natpis, koji se čuva u porečkom muzeju s likom rimskog boga Libera i njegovim atributima⁶.

Nedaleko Labinci nađena je nadgrobna ploča u obliku vrata hada (podzemnog svijeta) s natpisom na kojem se spominje mlada djevojka Kornelija Erotis⁷.

Kod ovog se mjesta našlo još nekoliko nadgobnih stela i to kod kuće Ivana Košeta, Petra Ivoševića kao i ona koju je dao podići Priski Alesiji muž Gratus Aronkulus. Navedeni nalazi svjedoče da je kod Labinci i Kaštelira, osim spomenute vile, postojalo i malo naselje (vicus).

Ulomak antičke stele, koja se nalzi uzidana na pročelju kuće Miljenka Legovića u selu Tadini, potječe iz Nigrinjana⁸. Ovaj ulomak antičkog spomenika svjedoči da je nigrinjanska hridina ponad Mirne, na kojoj je postojala ilirska gradina bila naseljena u doba rimske vlasti u Istri. Ovaj ulomak je ukrašen helenistički stiliziranom palmetom. Prema tome ovaj ulomak se može datirati u doba republike ili u 1. st. rimskog carstva.

---

6. F. Babudri, AMSI, vol. XXII. 1920, str. 15; A. Degrassi, Inscriptiones Ialiae, vol. X. fasc. II. Parentium, Roma 1934 str. 79. br. 232.

7. A. Degrassi, sp.d. str. 80 br. 233.

8. A. Šonje Ulomci antičkih natpisa i razni drugi nalazi koji su nađeni poslije drugog svjetskog rata na području Poreštine u Istri, Arheološki vestnik SAZU, svezak XXVIIIK. Ljubljana 1977. str. 144, tab. I. sl. 3.

Naseljenost nigrinjanske hridine u početku rimske vlasti u Poreštini potkrepljuje naše mišljenje da je Flavijevska cesta dolinu Mirne prelazila upravo ispod Nigrinjana na kojemu se u srednjem vijeku nalazila srednjevjekovna utvrda i ipod nje na rijeci Mirni luka.

O naseljenosti ovog kraja u doba rimske vlasti u Istri svjedoči nekoliko antičkih nalaza oko uzvisine Golaš susjedne Gradine, koji se nalazi ponad doline rijeke Mirne, a zapadno od Nigrinjanske hridine. Među tim nalazima ističe se nadgrobna stela koju je podigao Tercije slobodnjak Lucija Marcija sebi i svojima⁹, zatim ostali zidovi antičke vile s grobovima u polju sa zapadne strane Vele stancije (Rogovička), ostaci zidova sa zapadne strane Kaštelira i nalaz antičkih grobova sa zapadne strane benediktinskog samostana sv. Mihovila pod zemljom¹⁰.

Rani srednji vijek

Južni Slaveni su se u drugoj polovini 6. st. pod pritiskom Avara i drugih naroda počeli gibati iz svoje starodrevne pradomovine istočno od Karpata. Obruč utvrda koje je car Justinijan, obnovitelj jedinstva istočnog i zapadnog rimskog carstva, gradio na istočnim granicama carstva, obranu Balkanskog poluotoka, raspao se tokom Velike seobe naroda.

Hrvati - Slaveni su početkom 7. st. prodirući preko Panonije u Dalmaciju prešli Učku (611) i zauzeli prostranstvo srednje Istre rušeći bizantinske kule i utvrđena naselja. Iz srednje Istre prodrli su u njene zapadne predjele. Nedaleko Pule su razorili kasnoantički grad Nezakcij. Dolinom Mirne i Dragom prema Limu kao i glavnom prometnicom agera porečke kolonije dospjeli su na područje Poreštine. Tu su na obali mora razorili Vrsar. Istovremeno je bila porušena starokršćanska crkva sv. Petra na rtu Zorna¹¹. Poreč su u ovom naletu Hrvata od propasti spasile njegove zidine. O Hrvatima koji su početkom 7. st. doselili u Poreštinu svjedoči arheološki nalaz hrbina zemljanih posuda kod ruševina srkve sv. Agneze u Muntijani nedaleko sela Anžići.

---

9. A. Degrassi sp.dj. st. 78. broj 228.

10. A. Degrassi sp.dj. Preorani antički grob sa zapadne strane benediktinske opatije sv. Mihovila pod zemljom našao je pisac ovih redaka prigodom istraživanja crkve navedenog samostana. Od tog groba potječe ulomak tegule s pečatom rimske figulinst. 78. broj 228.

11. A. Šonje: Crkvena arhitektura na području porečke biskupije od 4. do 16.st., Sv. Petar na rtu Zorna

Spomenuti nalaz hrbina spada među najstariju slavensku keramiku nađenu na Balkanu. Te hrbine potječu od posuđa koje su jednake kao one prostog tipa iz početka 7.st¹².

Na položaju oko starokršćanske crkve sv.Marije koja je sredinom 11.st. došla u sklop benediktinskog samostana sv. Mihovila na Limu, u ranom srednjem vijeku postojalo je starohrvatsko groblje (9-10.st)¹³. Starohrvatsko groblje postojalo je kod ranosrednjovjekovne crkve sv. Križa koja je postojalo u Kaštelirštini u neposrednoj blizini nigrinjanske utvrde na visoravni ponad rijeke Mirne. To su bili grobovi žminjskog tipa, koji su nađeni u starohrvatskoj nekropoli u Žminju, oblikovani sa škriļjama, orjentirani s pogledom od zapada prema istoku i redani u redove¹⁴. Ovakav je grob nađen na padini s jugozapadne strane Nigrinjana naprama Gradini - Lončići kao i na starom groblju u Buhićevoj dragi kod sela Medvidići katastarske općine Sutlovreča Pazenatičkog¹⁵.

O naseljenosti Hrvata u ranom srednjem vijeku svjedoči i naziv Slavenske ceste (Via sclavonica) koja je nalegla na trasu glavne uzdužne prometnice antičkog agera (decumanus agri). Ova cesta se prvi put spominje godine 1030¹⁶., zatim dosta često u kasnijim listinama i to prema naseljenosti Hrvata uzduž spomenute antičke prometnice od vrata romanskog grada Poreča širom cijele Poreštine¹⁷.

Benediktinsku je opatiju sv. Mihovila pod zemljom kao podići bogati posjednik Telmone (ili Selmone) početkom 9.st. Ova opatija je dobila naslov po neobičnoj konstrukciji samostanske crkve koje je svetište bilo ukopano u zemlji¹⁸.

---

12. A. Šonje: Ranobizantska bazilika sv. Agneze u Montajani kod Poreča, Jadranski zbornik, sv.X, 1976 -1978. Pula-Rijeka 1978., str. 226-227.

13. A. Šonje: Starohrvatska nekropola i drugi nalazi na položaju benediktinske opatije sv. Mihovila na Limu, Bulletin JAZU, god. VII. br.2., Zagreb 1959, str. 100.

14. B. Bačić: Starohrvatsko groblje u Žminju u Istri, Starohrvatska prosvjeta n.s., VI. Zagreb 1959; isti, Starohrvatsko groblje u Žminju, jadranski zbornik, god. III. Rijeka-Pula 1958.

15. A. Šonje: Slavenska cesta u Poreštini (Istra) u svjetlu arheoloških nalaza i drugih podataka RAD JAZU, knj. 360, zagreb 1971. str.43.

16. P. Kandler: CDI - I -7. VII/1030

17. A. Šonje: sp.dj. Slavenska cesta str. 39-42.

18. A. Šonje: Novi nalazi starokršćanske i ranosrednjovjekovne arhitekture u Poreštini, Histria Archeologica, god.I., sv.2 Pula 1970. str. 71-75.

Opatija je osnovana na teritoriju Doljanu (Doliano) koji se pod jednakim nazivom spominje i u ispravama iz godine 1203. i 1311¹⁹ Po navedenom imenu je teško zaključiti da li je spomenuti posjednik bio Franak ili Slaven. U svakom slučaju on je opatiju osnovao na teritoriju starohrvatskog roda Doljana u duhu franačkog feudalizma kako bi franački vladari utvrdili svoju vlast u Istri darivanjem posjeda crkvi tj. biskupima i samostanima. O Hrvatima na posjedu spomenutoga samostana svjedoče toponimi (nazivi) Dolici od div, deva, staroslavenska božanstva tmine i Vidov do, Vidov kal od vrhovnog božanstva starohrvatskog panteona Svevida koji je na svom bjelcu konju proročkog duha predvodio vojne protiv neprijatelja Hrvata (Germana i Romana). O prastarom slavenskom području današnje općine Kaštelir-Labinci svjedoče brojni toponimi među kojima možemo navesti one koji potječu od vremena doseljenja Hrvata u Poreštinu: Dol, Dolić, Brdo, Brig, Seliškovica, put Crnjeka od utvrde Nigrinjan, Glavica, Golac prema romanskom Mukaba(Mons calvus=čelavi vrh), Mavriš od Mavar(Mauro), Vrbanovica, Muharovica, Bubac, Dračevac, dol Pasjak, Bunbovica i Golubinka.

Sanovnici posjeda benediktinskog samostana sv. Mihovila pod zemljom kao kmeti tog samostana nisu uspjeli osnovati svoju seosku zajednicu. Oni su živjeli rasuti po raznim zaselcima spomenuta teritorija, ali ipak i njih je pred feudalnim gospodarom zastupao seoski župan koji nije bio nosilac teritorijalne vlasti. Njegova prava zastupanja seoskih zajednica u Istri potječu od postojanja hrvatskih župa u prvim stoljećima ranog srednjeg vijeka. Tada je župan zastupao županije tj. teritorijalne jedinice roda plemenskih zajednica. Ovakva je županija mogla postojati na početku ranog srednjeg vijeka na području teritorija Kaštelira i Labinci koji danas obuhvaća općina Kaštelir-Labinci. Ova županija je vrlo rano podlegla nadiranju i Istru franačkog feudalizma koji je njen teritorij, slično kao i benediktinskog samostana, došao u posjed porečkog biskupa. Tako je porečki biskup došao u posjed cijelog područja, osim onog benediktinskog samostana, današnje općine Kaštelir-Labinci. Na području su spomenute općine nastala dva utvrđena sjedišta tj. kule (turris) ili kaštela (castelum). Oton II je porečkom biskupu godine 983. potvrdio posjed Nigrinjana prema starim darovnicama koje su donijeli njegovi prethodnici²⁰.

---

19. F. Babudri: La badia di S. Michaele sotto terra AMSI, vol.XX, fasc. 324, 1906. str. 222-223; kao i isprave P. Candler CDI, I, 4 XI 1203 CDI, IV 13 X. 1310.

20. P. Candler: Montona, Trieste 1875. str. 130.

Prema iznesenom mišljenju možemo zaključiti da je na položaju Kaštelira (Castellarnis) u 10. st. postojala utvrda (castellium) kao u Nigrinjanu i ostale kule i utvrde na sjevernoj strani Poreštine prema rijeci Mirni. Osim spomenutih utvrda (Nigrinjana i Kaštelira) tu su postojale kule u starom Taru nedaleko ruševina crkvice sv. Križa (u srednjem vijeku sv. Marija) kod stancije Bleki (Turrim gue est supersiscatione Nonae) Kaštel u Črvarskom polju (Turrim de Cervera), na položaju današnje Vižinade (Vicinatum), na položaju brežuljka Ružara (Rosarium) i kaštel Motovun (Montona).

Visoki i kasni srednji vijek

Papa Aleksandar III. je nakon 18 godina ratovanja s Fridrikom I. Barbarosom carem rimskog carstva njemačkog naroda, godine 1177. sklopio sretan mir u Veneciji. Na putu za Veneciju od Rima preko Ankone papa se zaustavio u Zadru gdje su ga građani Zadra dočekali svečano pjevajući pjesme na svom hrvatskom jeziku. Papa se na tom putu zaustavio u Istri. Iz galije je izašao, prema narodnoj predaji, kod crkvice sv. Damjana na rtu Gustinja s južne strane Rovinja. Nekoliko dana je boravio na području svog pristaše porečkog biskupa i to u benediktinskom samostanu sv. Marije Kurskom vrhu (?) koji se nalazio između Sutlovreča i Kringe. Na povratku iz Venecije za Rim preko Ancone papa se zaustavio ploveći na svečano ukrašenoj galiji tri dana u Vrsarskoj luci. U povodu uspješnog potpisivanja spomenuta mira papa je mnogim podijelio nove i potvrdio stare povlastice. Tako je prema ispravi iz g. 1178. porečkom biskupu potvrdio pravo koje je imao nad benediktinskim samostanom sv. Mihovila pod zemljom (Monasterium S. Michaelis de sub terra) i nad crkvom u Nigrinjanu i njegovim kapelanijama (Ecclesia de Nigrignano cum cappellis suis). Osim toga papa je porečkom biskupu potvrdio posjedovno pravo na kaštel Kaštelir sa svim njegovim pripadnostima (Castrum Castellionis cum appendentiis omnibus) na jednak način kao što mu je posjed vrsarskog kaštela²¹.

12. kolovoza 1183. Gorički knez Mainard dade od porečkog biskupa Petra u kapeli pazinskog kaštela Kaštelir uvesti u investituru svoje vlastite kćeri Matildu i Kunegundu²².

Iz sadržaja navedenih isprava znamo da je porečki biskup u 12. st. bio gospodar posjeda kaštelirske utvrde i njegovih posjeda, a da je u Nigrinjanu imao samo poneke privilegije kao ubiranje desetine u župi i kapelanijama koje su se na njegovom području nalazile. U posjedu porečkog biskupa još u drugoj polovici 13. st. svjedoči stara isprava od 23. veljače 1277.g. u kojoj porečki biskup Oto i gorički knez Albert daju u zakup Otonu od Sovinjaka nigrinjansku utvrdu. Gorički knez Albert II 19. srpnja 1280. dozvolom porečkog biskupa ustupa svom vjernom privrženiku kaštel Nigrinjan s ubiranjem desetine²³.

²¹. P. Candler: sp.dj. str. 143 - 144.

²². Dr. Mirko Zjačić: Posjedovni odnosi porečke crkve od VI do XVI st. Zadranski zbornik, Rijeka-Pula 1973. str. 46. napomena 9 (et Questas Castellioni cum omni bus appendiciis suis; Jur. episcop. l. fal. 29, 29a).

²³. Dr. Mirko Zjačić: sp. dj. str. 86 (... de castro quad dicitur Nigrignanum situm in diocesi Parentina) C. de Franceschi, Storia documentata della contessa di Pisino, a cura di figlio Carlo, Venezia 1964. str. 77.

Kaštelir u 12. st. nije imao svoju župu. Sjedište se župe sa sa crkvenom građevinom nalazilo u Nigrinjanu i pod njom su kapelanije koje nisu navedene u spomenutoj listini. Jedna od tih kapelanija bila je u crkvi sv. Križa istočno od Nigrinjana i druga u ranoromaničkoj crkvi na raskrsnici kod Labinci. Moguće je jedna od kapelanija, bila u crkvi sv. Damjana koja se nalazila na položaju današnje župne crkve, a u neposrednoj blizini srednjovjekovne utvrde (Castrum Castelleonis).

Prema navedenim podacima iz spomenute listine možemo zaključiti da je kaštel u Kašteliru u 12. st. bio potpuno, onaj u Nigrinjanu je bio samo djelomično, u posjedu porečkog biskupa. Porečki biskup, nekad najveći feudalac u Istri, davajući u vazalstvo (posjedovne odnose) svjetovnim osobama postepeno gubio svoj feudalni posjed. Njegovi bi se podređeni vazali osilili, pa mu nisu htjeli davati obavezna podavanja, kao što je bilo najprije s kaštelom u Pazinu koji je kasnije postao sjedište Pazinske grofovije. Suvlasnici porečki biskup i konte Albert II. od Istre god. 1277. uveli su u investituru (u posjed) Antuna gospodara Sovinjaka²⁴.

Dok je porečki biskup posjede kaštela Nigrinjana postepeno gubio, one kaštelirskog kaštela je čvrsto držao. Uz spomenute isprave znamo da je porečki biskup u svom posjedu zadržao šest skupina kuća da na njima naseli šest seoskih obitelji i jedan imutak za uzdržavanje četiri para volova kako bi se imanje moglo obrađivati, zatim položaj za gradnju kuće u kaštelu Nigrinjana. Prema navedenom sadržaju spomenute listine zapažamo da se teritorij nigrinjanskog kaštela nastojalo napučiti novim žiteljima kako on ne bi ostao pust bez radne snage koja bi ga kultivirala s obrađivanjem polja i timarenjem stoke. Međutim sasvim suprotno od nigrinjanske utvrde, kaštel kaštelirski je jedan od glavnih središta upravne i ekonomske snage porečkog biskupa. U kaštelirskom kaštelu biskup je držao upravitelja svojih dobara²⁵. Porečki biskup je na posjede ovog kaštela i Novog Tara koji se nalazio kod današnjih ruševina sv. Martina ponad Tarske drage naselio slobodne ljude koji nisu bili koloni slični robovima (servi della gleba). Doseljenici su prihvatili preseljavanje na pogodne posjede, ali kada im je biskup nametnuo nova davanja uz teže uvjete života, tako su se pobunili protiv svog feudalnog gospodara. Biskup je 1179. doseljenim kmetovima dao privilegij(povlasticu) što je inače rijedak slučaj u feudalnim odnosima srednjeg vijeka, po kojemu su oni imali pravo svoj posjed prodati, darovati, zamijeniti, ostaviti u nasljedstvo prema oporuci, ali onim doseljenicima naselja, kuće i zemlje koje su im izručene, osim toga da mogu slobodno otići bilo kuda sa svojim pokućstvom²⁶.

24. C. de Franceschi: L `Istria, Poreč 1879, str 140.

25. G. Vergottini: Lineamenti storici dalla costituzione politica del'Istria durante il medio evo, Roma 1924. str. 59.

26. G. de Vergottini: sp. dj. str.84. Carlo de Franceschi tendenciozno tumači sadržaj o spomenutim slobodnim doseljenicima iz Tara u Kaštelir, navodeći da su slobodni koloni mogli biti samo Latini, tj, Talijani.

Nigrinjan je u srednjem vijeku bio utvrđeno i ekonomski snažno naselje sa sjedištem feudalnih gospodara, prostranim posjedom i velikom župom s nekoliko kapelanija. Petronije Prospero navodi da je Nigrinjan dao naziv cijeloj dolini rijeke Mirne, što je označeno i na crtežu Kamila Bergama koji je izrađen 17. kolovoza 1612.g²⁷. Ovaj naziv je postojao barem za donji dio doline od ušća rijeke do početka Velih vrata istočno od Bastije. Taj naziv se do danas sačuvao u nazivu nigrinjanske luke koja se nalazi ispod hridinaste uzvisine Nigrinjana i Nigrinjanske livade s područja zapadno od spomenute luke s južne strane toka rijeke Mirne.

Nigrinjan se u srednjem vijeku borio za suparništvo nad posjedima u dolini Mirne sa susjednom moćnom utvrdom sv. Jurja koja je bila u posjedu akvilejskih patrijarha. Obe su ove utvrde propale u borbama između Venecije i akvilejskog patrijarha. Venecija je u drugoj polovini 13. st. počela pod svoju vlast podvrgavati najprije gradove na zapadnoj obali od Pule do Kopra da bi svom brodaru osigurala slobodnu plovidbu i zaštitu u lukama na istočnoj obali Jadrana i spriječila ekonomski razvoj slobodnim komunama koje su joj smetale trgovini s Bliskim istokom kao što su bili Poreč, Pula i Kopar.

Venecija je poslije Umaga, prvog od istarskih gradića zauzela Poreč g. 1268., deset godina poslije zauzela Motovun i 1283. Rovinj. Međutim, naselja su i utvrde na rijeci Mirni, osim Motovuna, dugo ostali u posjedu pazinskog kneza. Venecija je političkim putem nastojala utvrditi i proširiti svoje posjede u zapadnoj Istri. Ali, kako joj to nije polazilo za rukom, tada je u lipnju 1344. to odlučila postići ratom.

Nigrinjan je bio sasvim porušen u sukobu između Venecije i pazinskog kneza Alberta. Pazinski knez je na položaju porušenog Nigrinjana izgradio drvenu kulu u namjeri da obnovi njegove bedeme. Venecija je omela namjeru pazinske kneževine koja je u sukobima s Venecijom bila dospjela na rub propasti. Spasile su ju novo nastale prilike. god. 1348. protiv Venecije se pobunio Kopar. 1354. bila je u ratu s Genovom, a od 1356 -1358. sa hrvatsko-ugarskim kraljem Ljudevitom. 1369. bila je napadnuta od Trsta. Tada je pazinski knez Albert uspio utvrditi svoj položaj i posjed. Venecija je u ratu s Austijom, koji je počeo 1508. vodila borbu s velikim uspjehom, tako da se ona, pored toga što je bila primorana pristupiti mirovnom ugovoru ipak uspjela utvrditi za zapadnoj obali Mirne prema Poreštini. Godine 1508. ona je uspjela dobiti Kaštelir, Vižinadu i Vrh nedaleko Sovinjaka.

---

²⁷. P. Prospero: *Memorie Socie e Profane dall' Istria*, a cura di G. Borri, Trieste 1969. str. 402 - 403.

Venecija se poslije utvrđenja uputila u zauzimanje gradića i njihovih teritorija u zapadnoj Istri, s nagalašenom težnjom da dolinom Mirne prodre u srce srednje Istre, kako bi monopolizirala njeno prirodno bogatstvo i zagospodarilo Motovunskom šumom, koju je proglasila pojedom sv. Marka, tj. posjedom Mletačke republike. Mlečićima je ova šuma bila neophodno potrebna za granju i popravak ratne i trgovačke mornarice. Ova šuma je dospjela u vlasništvo venecijanskog arsenala, a u Tarskoj dragi (Porto di Quietto) bio je velik škver ne samo venecijanskih, nego i stranih brodova.

Propašću Nigrinjana propala je njegova župna crkva koju je nastavila nova župa sa sjedištem na području kaštelirskog kaštela. U listini od 21. veljače 1387. spominje se Viranencij župnik Kaštelira (Castiglione)²⁸. Danas ne raspoložemo podacima u kojoj crkvi je bilo sjedište srednjovjekovne kaštelirske župe. Današnja župna crkva u Kašteliru podignuta je 1858. i obnovljena 1909. U romaničkoj crkvi sv. Trojice na raskrsnici kod Labinci, crkvene su obrede godine 1200. obavljali motovunski kanonici. Danas ne raspoložemo pouzdanim podacima kada je podignuta župna crkva sv. Ivana krstitelja u Labnicima. Od ove crkve poznate su nam župne knjige koje su se vodile od godine 1586.²⁹

---

28. C. de Franceschi: sp. dj. str. 174.

29. Status personalis et localis unitarum dioceseon Parentine et Polensis, Parentii 1912. str. 43-44.

Svi su izgledi da je ova crkva, koja je 1736. obnovljena³⁰, bila sjedište kaštelirske župe iz 14. stoljeća. Od prvobitne crkve potječe glavica stupića s prirodnim liščem, koja se čuva u porečkom muzeju, a datira se u 14.st.

30.

Na pročelnom zidu ulaznih vrata nalazi se slijedeći natpis:

1736 L.21
 F. RISTORATA. LA
 D. FABRICA. S. IL -R
 D. PIETRO DECLICH
 PIOVANO F 6 M.S.
 - - -
 M. B.R.E.N. R.F.

Na vratima svetohraništa na glavnom oltaru nalaze se pozlaćena bakrena vrata s rustično izraženim reljefom iz god. 1738.

Na nadvratniku vrata koja vode u zvonik iz crkvenog svetišta nalazi se slijedeći natpis:

CAMPANARIA TURIS HAEC
 DOMIILANORUM AE RE ET VIVOZELO
 NUPERI PAROCHI MATTHAE I ROSCA
 A FUNDAMENTIS ERECTA
 ANNO 1837

Na zvoniku s unutarnje strane nalaze se uzidana dva ulomka ukrašena ranosrednjovjekovnim pleterom koji potječe iz crkve benediktinske opatije sv. Mihovila pod zemljom. Iz spomenute crkve potječu oltari na bočnim zidovima kao i dijelovi ograde pred svetištem u crkvenom prostoru ove župne crkve.

Natpis na sjevernoj strani zvonika

L. D. S.
 EPISCOPO PETEAN
 PAROCHO. PGSLA.PKO
 CURATORE. SOSSETTO
 DELEGATIS CAEDELINAC LABINAZ
 PORULI IMPENI IO
 SANDRI AEDIFICAVIT. M- 11(?)6 - 6 1977.

O nazivima Nigrinjana i Kaštelira

Položaj srednjovjekovnog naselja Nigrinjana na hridinastoj uzvisini narod zove jednostavno Gradina, kako je to običaj kod Hrvata u Istri i Liburniji za napuštena predhistorijska i srednjovjekovna naselja kojima se naziv izgubio, a sačuvali neznatni ostaci obranbenih zidina i zidova kuća. Na novijim zemljovidnim kartama za položaj nestalog Nigrinjana dolazi Monte Formento. Tako ga naziva i Carlo de Franceschi³². Međutim, to je krivi naziv koji je nastao po uzvisinama južno od Nigrinjana: Mukle i Muhorovica na kojem se protežu plodne oranice zasijane žitaricama. Tako spomenute predjele nazivaju stanovnici sela i zaselaka visoravni sa sjeverne strane doline Mirne. Tako su ih nazivali posljednji lađari iz Kostanjice i Pirelići koji su svojim batelima vozili promet rijekom Mirnom.

Spomenutim je lađarima bila vrlo važna nigrinjanska luka koja se nalazi pod srednjovjekovnim napuštenim Nigrinjanom. Tu su oni osim drva utovarivali i žitarice plodnih predjela kaštelirskih sela i zaselaka, pa su im predjeli spomenutih žitarica bili dobro poznati. Spomenuti su lađari te predjele nazivali prema talijanskom jeziku koje su Mlečani davali uzduž porječja rijeke Mirne.

Stanovnici sjeverne i južne strane rijeke Mirne od njenog ušća do početka željeznih vrata nedaleko Toplica sv. Stjepana, gdje kameni fratar sjedi pognut i piše knjigu grijeha prolaznika dolinom rijeke, predstavljaju u međusobnim odnosima dva zasebna svijeta. Žitelji su sjeverne strane ponad doline Mirne bili upućeni na korištenje prirodnih dobara po padinama obonaka i prometa rijekom. Naprotiv, žitelji s južne strane rijeke, ako isključimo Motovun, nisu marili za privrednu granu doline, osim dovoza drva i drugih produkata svog poljoprivrednog rada, zatim korištenje mlinova i košnje livada u dolini s južne strane rijeke.

---

³². Carlo de Franceschi: sp. dj. str. 140.

Srednjovjekovni spomenici područja Kaštelira i Labinci

Na teritoriju ovih mjesta, koji su kroz vjekove vršili ulogu središta svoga kraja, sačuvalo se vrlo malo kulturno-povijesnih spomenika. Od pretpovijesnih gradina ovog kraja raspoložemo značajnijim nalazima. Iz antike poznat nam je tlocrt stambeno gospodarske zgrade (Villa rustica) u Posolinici južno od Labinci. Iz svetišta ove vile potječe natpis s likom Bahantice, koji se čuva u porečkom muzeju.

Od ranosrednjovjekovne arhitekture Nigrinjana i njegove župne crkve kao i susjedne crkvice sv. Križa ništa se nije sačuvalo. Od benediktinskog samostana sv. Mihovila pod zemljom, koji je postojao do početka 9. st do njegovog ukinuća 1521(?), a crkva do 19. st, sačuvalo se tlocrt crkve i nekoliko ulomaka crkvenoga namještaja. Ti ulomci su ukrašeni pleterom koji predstavlja veliku umjetničku i povijesnu vrijednost budući potječe iz vremena kada su se pleteni ukrasi počeli izrađivati na kamenu u Istri.

Jedini sačuvan srednjovjekovni spomenik je crkva sv. Trojstva na raskrsnici cesta kod Labinci. To je mala ali vrijedna građevina zidana kamenim blokovima s ugrađenom apsidom koja je uklonjena da bi se na njenom položaju postavi bezvrijedan oltar od drva. Crkvice je građena u 13. st, u duhu pučke istarske romanike koji je hrvatski etnički elemenat u seoskim sredinama dao značajn prilog ovog vlastitog ugođaja. U crkvi su se sačuvali ostaci zidnih slikarija koji predstavljaju umjetničku vrijednost svoga vremena. Ove freske su izradili pučki istarski majstori u 14. st. koji su utjecaje furlanskog i venecijanskog slikarstva spojili s vlastitim stremljenjima i tako ostvarili osebujna stilska ikonografska i stilska rješenja pokrajinskog slikarstva u Istri³¹.

---

³¹. Ova crkva se nalazila na rubu propasti od pukotina koje su se na njenim zidovima nalazile. Zalaganjem porečkog muzeja Općina Poreč je osigurala sredstva za njen popravak. Zaštićene su njene freske. Ovu crkvicu bi trebalo urediti kao značajan spomenik kulture i tako predstaviti posjetnicima na asfaltiranoj prometnici od Poreča preko Kaštelira do Vižinade na cestu Pula-Trst.

Ove su se dvije strane odbojno odnosile. Stanovnici su sjeverne strane starosjedioci iz prve seobe Hrvata u Istru (7.stoljeće). Na tom području ima poneki doseljeni Talijan iz Furlanije i Karnije, među kojima je bilo i Slovenaca, sve više su prihvaćali talijanski jezik, najprije pod utjecajem Mlečana, i to poslovnim vezama s brojnim kupcima, zatim pod utjecajem iredentističkog djelovanja. Mlečani su ih nazivali Schiavoni. Oni su južnu stranu Mirne od Motovuna do ušća nazivali Alla Morlaca, a njene žitelje Morlachi i to po doseljenim Hrvatima iz druge seobe (15-16.st) koji su bježali pred Turcima iz Ravnih kotara u pozadini Zadra. To područje su Mlečani nazvali Morlachia kao Podvelebitski kanal (Paški) po doseljenim Vlasima iz unutrašnjosti balkanskog područja. ovaj se naziv s podrugljivim prizvukom razlijegao dolinom Mirne kada su lađari ranim jutrom niz tok rijeke Mirne vozili svoje lađe i uz njih privezane splavi pune drva. Poslije podne su lađari bili vrlo tihi, budući da su bili povezani konopima (lančano) uz grudi i pognuti do crne zemlje puteljaka na sjevernoj strani rijeke, povlačeći uzvodno svoje teške i sumorne batele bez razapetih vjetru crvenih jedara. Tada su im Kaštelirci iz svojih visoravni dovikivali: "Tri goba, Tri goba..." Batele su pretežno vozila samo tri lađara.

Prema starim izvorima sasvim pouzdano znamo da se ovo srednjovjekovno utvrđenje naselje zvalo Nigrignanum (prema ispravi iz g. 983.) i Nigrignano (prema ispravi iz g. 1189.). Ako se luka pod utvrdom zvala nigrinjanska luka, zatim ako se još i danas teren zove nigrinjanska utvrda, osim toga ako se na prelazu iz 16. u 17. stoljeće tok rijeke Mirne nazivao valledo Nigrignan, tada možemo uvjerljivo tumačiti da su utvrda i luka u dolini dobili naziv po antičkom imenu rijeke Mirne. Ningus ili Nengus kao što još danas naziv rijeke čuva njen pritok Butonega (Bottonega) od Buto- ningus i Nengus. Naše je tumačenje tim više uvjerljivije što je upravo preko nigrinjanske luke bio najpogodniji prelaz Flavijeve ceste preko rijeke Mirne (Ningus). Prema našem tumačenju u nazivu Nigrignanum ili Nigrignano čuva se korijen antičkog naziva naselja koji ne naziv po rijeci Nengus ili Ningus i tokom vremena još u ranom srednjem vijeku pohrvaćen dobivši slavenski naziv sa završetkom na an tj. Nigrinjan, kao i mnogi drugi nazivi, imena mjesta koja završavaju na an Grožnjan, (Grisignona), Tinjan (Antigniano), Momjan, i mnogi drugi . Moguće nam o sloveniziranom prvobitnom nazivu nigrinjanske utvrde svjedoči njegovo nazivanje Grignan koje dolazi u ispravi od godine 1304. kod ovog je naziva otpao prvi dio Nin (Ningus), a ostao drugi slavenizirani Grignan³³.

33.

...usque ed districtum Castrorum Sancti Georgi et Grignani et facienda finem (P. Kandler: Montona, Trieste 1875, str.147).

Danas je općenito poznato, a to se najčešće navodi u literaturi da naziv Kaštelira potječe od talijanskog nazivanja pretpovijesnih utvrđenih naselja i obježišta na brežuljcima. Takvo mišljenje je bez ikakve podloge, kako ćemo upoznati iz našeg razlaganja. Naziv Castelliere za spomenuta pretpovijesna utvrđenja ne izvire iz govora istarskih Talijana, nego iz talijanskog književnog jezika. Spomenuta se pretpovijesna utvrđenja u Istri od davnine nazivaju Gradine čakavaca u Istri i Liburniji. S ovim je nazivom označeno nekoliko položaja na području Kaštelirštine ponad rijeke Mirne. Gradina, naselje na brežuljku i ostaci pretpovijesne utvrde u Poreštini nedaleko Lima, ovaj je naziv sačuvalo do dana današnjega pored toga što se službeno i u pisanim izvorima nazivao po obiteljima njegovih posjednika, najprije Callisedo, a kasnije Geroldia. Morteoni navodi da se Kaštelir u izvorima motovunske crkve naziva Casteldiero, koji bi se mogao izvoditi iz caste de ero, tj. caste di eroe, što bi značilo kaštel heroja³⁴.

Zjačić prvo smatra da je naziv iz starih listina castrum Castelleonis vjerojatno današnja gradina³⁵. Međutim ne navodi što podrazumijeva pod Gradinom. Vjerojatno on pomišlja na Gradin tj. Collisedo kod Lima. Danas nam je potpun jasno da naziv Kaštelira izvire iz najstarijeg poznatog izvora u često spomenutoj listini iz godine 1178. Castrum Castelleonis, što bi značilo lavlja utvrda. Istovremeno i iz kasnijih izvora za Kaštelir dolazi naziv Castiglione, ovaj je naziv prihvaćen pa je kao takv do nas dospio kako se danas naziva Kaštelir.

---

34. L. Marteoni: Storia di Montona, Trieste 1895. str. 196.

35. Dr. Mirko Zjačić: Posjedovni odnosi porečke crkve od VI. do xVI. str. jadranski zbornik VIII. 1973. str. 51.

Novi vijek

Od kuga, malarije i drugih nevolja Istra je na prelazu iz srednjeg vijeka u novi vijek bila opustošena. Naročito su kuge, koje su donosili mletački brodovi ploveći uz istočnu obalu Jadrana trgovinom iz Bliskog istoka, poharale Poreč. Ovaj je nekada cvatući grad od 1630. do 1631. bi ostao na samo 30 stanovnika. Kugina haranja nisu poštedjela niti naselja širom Poreštine. Mletačka je republika nastojala, u namjeri da podigne privredu, napučiti njene opustošene krajeve Istre. Upravo je u spomenuto vrijeme poslije pada Bosne (1463.) i Hercegovine pod Turke počeo bijeg Hrvata iz spomenutih krajeva u Dalmaciju i Istru, pogotovo kada se Venecija nalazila u ratu s Turskom. Tako je pretežno u drugoj polovini 16. st. napučena cijela Poreština. Hrvati su se ove druge seobe u Istru sljubili sa starosjediocima prve seobe iz početka 7. st. i tokom prvih stoljeća ranog srednjeg vijeka. Tako su u ovom drugom doseljenju Hrvata u području današnje općine Kaštelir-Labinci nastala brojna sela i zaselci s glavnim Slovenaca, sve više su prihvaćali talijanski jezik, najprije pod utjecajem Mlečana, i to poslovnim vezama s brojnim kupcima, zatim pod utjecajem iredentističkog djelovanja. Mlečani su ih nazivali Schiavoni. Oni su južnu stranu Mirne od Motovuna do ušća nazivali Alla Morlaca, a njene žitelje Morlachi i to po doseljenim Hrvatima iz druge seobe (15-16.st) koji su bježali pred Turcima iz Ravnih kotara u pozadini Zadra. To područje su Mlečani nazvali Morlachia kao Podvelebitski kanal (Paški) po doseljenim Vlasima iz unutrašnjosti balkanskog područja. ovaj se naziv s podrugljivim prizvukom razlijegao dolinom Mirne kada su lađari ranim jutrom niz tok rijeke Mirne vozili svoje lađe i uz njih privezane splavi pune drva. Poslije podne su lađari bili vrlo tihi, budući da su bili povezani konopima (lančano) uz grudi i pognuti do crne zemlje puteljaka na sjevernoj strani rijeke, povlačeći uzvodno svoje teške i sumorne batele bez razapetih vjetru crvenih jedara. Tada su im Kaštelirci iz svojih visoravni dovikivali: "Tri goba, Tri goba..." Batele su pretežno vozila samo tri lađara.

Prema starim izvorima sasvim pouzdano znamo da se ovo srednjovjekovno utvrđenje naselje zvalo Nigrignanum (prema ispravi iz g. 983.) i Nigrignano (prema ispravi iz g. 1189.). Ako se luka pod utvrdom zvala nigrinjanska luka, zatim ako se još i danas teren zove nigrinjanska utvrda, osim toga ako se na prelazu iz 16. u 17. stoljeće tok rijeke Mirne nazivao valledo Nigrignan, tada možemo uvjerljivo tumačiti da su utvrda i luka u dolini

Novi vijek

Od kuga, malarije i drugih nevolja Istra je na prelazu iz srednjeg vijeka u novi vijek bila opustošena. Naročito su kuge, koje su donosili mletački brodovi ploveći uz istočnu obalu Jadrana trgovinom iz Bliskog istoka, poharale Poreč. Ovaj je nekada cvatući grad od 1630. do 1631. bi ostao na samo 30 stanovnika. Kugina haranja nisu pošteđjela niti naselja širom Poreštine. Mletačka je republika nastojala, u namjeri da podigne privredu, napučiti njene opustošene krajeve Istre. Upravo je u spomenuto vrijeme poslije pada Bosne (1463.) i Hercegovine pod Turke počeo bijeg Hrvata iz spomenutih krajeva u Dalmaciju i Istru, pogotovo kada se Venecija nalazila u ratu s Turskom. Tako je pretežno u drugoj polovini 16. st. napučena cijela Poreština. Hrvati su se ove druge seobe u Istru sljubili sa starosjediocima prve seobe iz početka 7. st. i tokom prvih stoljeća ranog srednjeg vijeka. Tako su u ovom drugom doseljenju Hrvata u području današnje općine Kaštelir-Labinci nastala brojna sela i zaselci s glavnim mjestima Kaštelikom i Labincima. Ova su dva naselja središnjih mjesta povlačila iz srednjeg vijeka. Prema narodnoj predaji možemo navesti postanak nekoliko sela ovog kraja.

Labinci su se u staro vrijeme nazivali Sv. Nedelja (Santa Domenica) po tome što se u župnoj crkvi sv. Ivana krstitelja štovala svečanost(fešta) sv. Nedelje. Taj se naziv nije zadržao kod mještana kaštelirskih naselja koji su ovo mjesto nazivali po doseljenim obiteljima iz Labina. Prezimena Labinjan ima dosta u Poreštini, a u samom selu Labinci postoji takvo prezime. Na jednak je način nastao naziv zaselka Žminjci južno od crkvice sv. Trojice uz cestu prema Poreču po doseljenicima iz Žminjštine.

Zaselak Dvori ili Ćići nastao je po Ćićima koji su dolazili iz Ćićarije na ispašu svojih stada ovaca u Poreštinu. Ćići su dolazili u kasnu jesen i ostajali bi do ranog proljeća. Tu bi se ovce ojanjile i počeo se praviti sir. Pošto bi dolazili topliji dani i počeli poljoprivredni radovi, pastiri bi se povukli svojim kućama u kršnu Ćićariju. Međutim, pastiri su svojevremeno kod Dvori kupili zemlju i tako je tu kod tora za ovce (štala, tj. dvor) nastalo novo naselje.

Gospodarski napredak posljednjih stoljeća novog vijeka, koji se stiće marljivim radom, odražava arhitektura ovog kraja. Župna crkva sa zvonikom i barkoknom crkvicom Majke Božje u zaselku Rogovička (Vela stancija) iz 17. s., i sv. Roka na groblju (19.st), zatim župna crkva sa zvonikom u Labinci, spadaju u krug mogućnosti pokrajinske istarske arhitekture svoga vremena. Ali im one u svojoj skromnosti predstavljaju ipak zanimljiva rješenja koje ih nižu u red pratilaca evropske arhitekture 19. st. Ove građevine predstavljaju odraz ekonomskih mogućnosti hrvatskog sela koje je moglo djelovati na

kulturnom polju u teškim prilikama kada su se borili za svoj goli opstanak i čuvanje etnikuma svoje narodne osobnosti.

U Kašteliru, Labincima i njihovim selima postoje vrijedni primjeri stambene arhitekture koja je jednako vrijedna i značajna kao i spomenute crkve . Na ovom području ima kuća s balaturima koji predstavljaju zanimljiva rješenja etnografskog obilježja pokrajine Istre.

Narodni preporod

Poreština je prastara hrvatska pokrajina u Istri. Ona je od davnine bila prožeta glagoljaštvom. U 15. i 16. st. u ovoj se pokrajini glagoljalo u svim župama, osim u Poreču i Motovunu kako to navodi porečki biskup Cesare Nores (1597 - 1598) u svom izvještaju Sv. stolici³⁶. Glagoljalo se čak i u crkvi Majke Božje od anđela na Sveticama ili na Murvici kako je narod sela nazivao današnji Trg slobode pred gradskim vratima srednjovjekovnog grada. Pučanstvo je Poreštine prema starom hrvatskom običaju na dan sv. Vida biskupu darovalo mlijeko, koje bi tog dana pomuzlo od stoke. Crkva je kod Hrvata sa štovanjem sv. Vida, malodobnog sirijskog mučenika nastojala suzbijati kult Svetovida vrhovnog boga u svehrvatskom panteonu, božanstva svjetla sunčane topline i prirodne oplodnje. Ovom su božanstvu Hrvati donedavna palili krijesove uoči sv. Ivana, tj. dana ljetnog suncoobrata (solsticij) i prinosili žrtve zahvalnice sa prirodnim produktima. Porečki biskup je toga dana u crkvi sa Sveticama bio dužan narodu otpjevati pontifikalno bogoslužje glagoljicom. Ali kako on nije znao glagoljati, iza njega je, dok je biskup širio ruke iznad evangđelistara koji je bio pisan glagoljicom, pjevao fratar glagoljaš iz Božjeg polja.

Glagoljska pismenost staroslavenski jezik i čakavski izgovor starskih Hrvata nisu bili u upotrebi samo u crkvenom bogoslužju, negu i u javnom i privatnom životu. S ovom se pismenošću i izrazitim biljegom vrhovne srednjovjekovne kulture, Hrvati mogu ponositi, budući su samo oni imali svoju pismenost i jezik u crkvenom bogoslužju među kršćanskim narodima zapadne Europe. Glagoljicom su bilježnici (notari) pisali razne isprave i oporuke, a pučani davali pisati natpise na nadvratnicima svojih kuća. Iz Labinci potječe glagoljski natpis Porečkom koji je poklonjen muzeju.

Na Božjem polju, koje se nalazi u neposrednoj blizini na istočnoj granici Kaštelirštine, postojalo je učilište, istaknuto središte glagoljaša redovnika trećeg reda sv. Franje. Narod je okolih sela god. 1537. pozvao trećoredce da im vrše bogoslužje na jeziku kojega razumiju, budući da već duže vremena nisu imali svog narodnog dušobrižnika. Porečki biskup De Giudice god 1655. u svom izvještaju vizitacije glagoljača na Božjem Polju navodi da su mu redovnici zatvorili mu vrata samostana pred nosom i samo što ga nisu izbatinali. Redovnici biskupa nisu htjeli pustiti u samostan budući da on nije imao pravo vršiti vizitaciju, tj. intrigirati u njihova prava upotrebe glagoljice u bogoslužju.

---

³⁶. L. Kirac, sp.dj. str. 252-253.

Na području porečke biskupije glagoljica se uporno upotrebljava još od godine 1688. pored toga što ju je biskup Adolosio god. 1675. bio službeno zabranio dopuštajući tu i tamo da se čita slovet. Glagoljaši su se već iscrpljeni od vjekovne borbe za svoje pismo i jezik u crkvi, koje im je Sv. Stolica potvrdila, još uporno borili protiv latinskih biskupa i svećenika u Poreču. Latinaši su u Istri i Dalmaciji iskorištavali nastojanje crkve katoličke da se čistoćom nauke u svetom pismu i upotrebe jednog latinskog jezika u bogoslužju odupru protestantizmu koji je imao mnogo pristaša širom zapadne Europe i to među liberalnim duhovima, koji su se na lak način htjeli domoći imanjanja crkvenih kneževina. Latini su tako iskorištavali političke prilike i društveno privredna previranja pod izlikom čuvanja evaonđeoske istine, a u cilju potaljančivanja spomenutih ilirskih (hrvatskih) pokrajina prije pojave iredentizma.

Sveta stolica je upućivala biskupe na umjeren odnos prema ilirskom (hrvatskom) pučanstvu u vezi upotrebe glagoljice i uvažavala žalbe glagoljaša. Među biskupima je bilo onih koji su slijedom evaonđeoske nauke poštivali vjekovno pravo Hrvata na upotrebu glagoljice i svog govora u bogoslužju. Jedan od takvih bio je posljednji pulski biskup Ivan Dominik Jures, rodom iz ugledne obitelji u Novalji na otoku Pagu (umro 1803.) . On je nastupao u obranu glagoljice i zahtjevao da se u crkvenom bogoslužju uz latinski jezik upotrebljava slovet, tj. čitanje poslanice i evanđelja na hrvatskom jeziku. Tako je slovet u izvjesnom smislu zamijenio glagoljicu. Ali pored toga trećoreci su kao i mnoge župe u Liburniji uporno čuvali glagoljicu u bogoslužju, kada cijeli puk za svečanih misa pjeva na svojem narodnom jeziku.

Poznato je da su benediktinci u Dalmaciji bili glagoljaši. Ovi redovnici su pored čuvanja latinskih tradicija širom katoličkog svijeta, kod Hrvata snagom prirodne postojanosti u vrijeme samostalne hrvatske države, vladari narodne krvi bili na strani glagoljice protiv težnje latinskog klera u primorskim gradićima koji su nastojali da unište glagoljicu, osebujnu osnovicu kulture hrvatskog etnikuma. U Istri nije bilo isto stanje kao u Dalmaciji, budući je hrvatska država obuhvaćala liburnijski dio Istre do rijeke Raše. Stoga je neobično važna činjenica da su benediktinci opatije sv. Mihovila pod zemljom bili glagoljaši. Oni su službene molitve molili iz rukopisom pisanog glagoljskog časoslova (brevijar) koji se sačuvao u ulomcima³⁷. Velika je bila snaga kulturne osobitosti hrvatskog pučanstva na području teritorija Kaštelira i Labinci. Benediktinci su bili povučeni u zajedništvo narodnih svećenika koji su gojili kulturu glagoljaštva, koja je vjekovima čuvala hrvatski etnikum na istočnoj obali Jadrana od latinske plime iz Apeninskog pluočka sa zapadne strane njegovih obala.

³⁷. L. Kirac: sp.dj. str. 244-245.

Zadnji pop (župnik) glagoljaš u Kašteliru bio je Antun Bajkin, koji je umro 17. rujna 1833. a posljednji kaštelirski glagoljaš bio je nekadašnji redovnik Božjeg Polja Ivan Ružić, koji je umro u svom rodnom mjestu 4. listopada 1844. Posljednji pop glagoljaš u Labinci bio je Mate Ružić, bivši trećoredac, koji je umro 17. ožujka 1867.. U Labinci su knjige umrlih pisane glagoljicom kao i u mnogim drugim župama u Istri. Glagoljska je služba božja u Istri izumrla 9. prosinca 1867. sa smrću posljednjeg popa glagoljaša Nikole Božića u Filipanima. Glagoljicu je donekle zamijenio slovet kojega su branio bili hrvatski narodni svećenici.

U Labincima je god. 1778. rođen svećenik Ivan Košeto (cossetto)³⁸. Visoke je škole završio u Padovi. Poslije školovanja bio je kapelan par godina u rodnom mjestu. Iza toga živio je u Poreču kao ugledan kanonik porečke crkve. O njegovom hrvatskom osjećaju svjedoče prevodi na hrvatski jezik po uputi redovnika Marka Ružića nedjeljne poslanice, evanđelistari i nekoliko crkvenih himna u stihovima. Njegov je hrvatski prijevod, po slanju u Veneciju za tisak, bio prihvaćen od crkvenih vlasti, osim evanđelistara s napomenom da sadržaj treba popraviti³⁹. Vjerojatno je sadržaj trebao popraviti budući da se Košeto služio sadržajem glagoljskih evanđelistara, u kojima su se u lokalnim sredinama Istarskog glagoljizma mogli uvlačiti sadržaji pučke teologije, kao što se to zbivalo kod ikonografije pučkih slikarija u crkvicama čirom Istre. Košeto je utjecao na svog prijatelja barbanskog kanonika Per Stankovića da napiše molitvenik za narod na hrvatskom jeziku. Ovaj je intelektualac umro 1854. godine.

³⁸. B. Milanović: Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga I, Pazin 1967. str.72.

U crkvenim knjigama u Labincima prezime Košeto dolazi pisano coset i Cossetto. To je neobično za jedno prezime koje zvuči po talijanskom porijeklu. Na nadgrobnoj plitci u župnoj crkvi u Labincima ove obitelji dolazi znak zanatlija. Zanatljeje su u poljoprivrednu Istru često dolazili iz Furlanije i Karnije. Međutim, iz tih krajeva dolazile su osobe ne samo talijanske nego i slovenske narodnosti. Osim toga i Istrani su se bavili obrtom, osobito tkalačkim i kovačnikom zanatom; osim toga je i prezime Kušeto (Cussett), gdje "o" u duhu hrvatskog govora prešlo u "u".

Ovo prezime je moglo nastati od talijanske riječi pohrvaćene u čakavskom dijalektu kušet (stegno). Prema tome po samom prezimenu nije moguće tumačiti porijeklo narodnosti obitelji Košeto. Ali obzirom na pojavu prezimena Koset nije isključena mogućnost da je ono hrvatskog porijekla.

³⁹. P. Stancovich: Biografia degli uomini distinti dell'Istria - Trieste 1829, str. 12.

Košetovo dobro poznavanje hrvatskog jezika i rodoljubna čeznja da piše bogoslužne knjige za narod svjedoči da su Labinci kao i Kaštelir bili kroz vjekove hrvatsko selo kjege su iredentisti dobrim dijelom potalijančili. Sam Francesco Babudri koji je to dobrim dijelom ostvario, piše da se u Labincima do kraja 19. st. govorilo hrvatski i upotrebljavao Slovet⁴⁰.

Svi su izgledi da su klice iredentizma u Labincima bile počele klijati u prvoj polovini 19.st. Tadašnji župnik ovog mjesta bio je pristaša karbonara, pokreta koji je u sjevernoj Italiji politički djelovao protiv Austrije. Centralna vlada 26. ožujka 1821. je dekanu u Motovunu naredila neka javi župniku u Labincima da je karbonarsko društvo u austriji zabranjeno⁴¹. Pravo potljančivanje Labinaca počeo je svećenik Talijan po osjećaju Thomas Franco (?), rođen 1806. u Mugebi, a odgojen u iredentističkom duhu od porečkih Talijana koji su pomogli njegovo školovanje. Ovaj drzak iredentista, odbojan stanovnicima hrvatskih sela, u Labincima je talijanski jezik nasilno uveo u crkvu i u školu kod vjeronauka⁴². Sakristan je novog župnika upozorio da se u Labincima uvijek propovijed, poslanica i evanđelje govore na hrvatskom jeziku. Ali župnik, pretpostavlja se da nije znao govoriti hrvatski, nije se obazirao na opomene naroda i sakristana. On je nastavio propovijedati na talijanskom pored toga što ga narod, pogotovo ženske i djeca nisu razumili. Ono što je Franko počeo, to je talijanska tj. legina škola nastavila, a dovršio Francesco Babudri.

Babudri je rođen u Trstu godine 1897. U Labince su ga za župnika namjestili istarski iredentisti da nastavi s potalijančivanjem svojih župljana. Ovaj je okorjeli protivnik narodnih interesa istarskih Hrvata bio istaknuta politička ličnost, tajnog iredentističkog društva za povijest i arheologiju (Societa Istriana di Storia e Archeologia) sa sjedištem u Poreču. On je bio vrlo nadaren i plodan polihistoričar, ali krivo usmjerio, dokazivajući vječno pravo Italije na Istru preko Rima i Venecije, a u cilju nijekanja vjekovnog prisutstva i prava na slobodu istarskih Hrvata. U svojim radovima povijesnog obilježja nije bio objektivan, a kod pisanja etnografskog sadržaja unosio je kriva tumačenja u namjeri da ih prikaže kao da ne pripadaju samonikloj kulturi hrvatskog etnikuma u Istri⁴³.

---

40. F. Babudri: La badia di S. Michaela sotto terra, Parenzo 1905, str. 76.

41. B. Milanović: sp.dj. str.139.

42. B. Milanović: Hrvatski narodni preeporod u Istri, knjiga II, Pazin 1973. str. 217; Naša sloga od 12.3.1898.

43. M. Bošković - Stuli: Istarske narodne priče, Zagreb 1958. str. 258-260; M. Metetor, Slovenski etnograf, Ljubljana 1948. str. 43-45.

Ovaj raspopica zbog svog kolebljivog karaktera nije bio omiljen u narodu kod Hrvata niti kod Talijana. Zbog toga je napustio Istru nastavši zaboravljen i napušten u Apuliji u koje je bio odselio između dva prošla svjetska rata. Istarski iredentistički raspoloženi povjesničari rado se pozivaju na Babudrija budući im njegovi radovi odgovaraju u težnji prikazivanja izvitoperenih činjenica iz povijesti istarskih Hrvata. Na jednak način je to provodio porečki kanonik Pesante (1842-1900) koji je nastojao prikazati kulturnim biljegom manje vrijednosti, kao da ona u Istri uopće nije postojala. Zanimljivo je spomenuti, kao odgovor na šovinističku sljepoću Pesantea da su Kaštelirci u prosincu 1898. crkvenoj kongregaciji u Rimu bili uputili molbu da im se dopusti ponovno uvesti glagoljicu u crkveno bogoslužje⁴⁴.

Iredentisti su u Labincima iskoristili siromaštvo zaduženih mještana od kojih su mnogi bili zadušeni kod bogatih Talijana. Na jednak način su iredentisti počeli djelovati i u Kašteliru. Tako je kaštelirski župan Antun Mekiš, koji je bio gorljiv pristaša talijanske stranke svog najamnika (kolona) izbacio iz imanja zato što nije htio svoju kćerku upisati u talijansku, tj. lelginu školu u Labincima. Otac bi bio i popustio, ali kćerka, koja je u Družbinjoj školi pokazala dobar uspjeh, nije htjela napustiti ambijent školske sredine s kojim je bila združena etnički i druželjubljem.

Djelovanje narodnog preporoditelja biskupa Jurja Dobrile ostavilo je duboki trag širom Istre. Plodovi su toga djelovanja bili pojava nove generacije mladih naraštaja rodoljubljenih svećenika i školovanih intelektualaca rodom iz hrvatskih sela. Klice kulturnog djelovanja koje su sijane početkom 19.st. iz korablje glagoljaša na istarskoj njivi hrvatskog sela, počele su svasti u vrijeme narodnog preporoda u drugoj polovici tog stoljeća. Značajan je bio radi svećenika koji su u prvoj polovini 19.st. kao i kanonik Košeto djelovali na kulturnom polju po hrvatskim selima širom Istre. To je razdoblje, kada glagoljaša više nije bilo, a svećenstvo školovano na tradicijama latinske kulture. Školovani su se svećenici rodom iz hrvatskog sela u Istri kao i u Dalmaciji ponosili latinskom kulturom kao i barbarški kanonik Petar Stanković. Ali oni nisu podlegli utjecaju te kulture, nego poštivajući kulturne tradicije svoga naroda oni su ustrajno gojili pismenost na narodnom jeziku, predali je tako preporodu iz druge polovine 19. st.

Hrvatski je narodni preporod tako imao svoju neprekinutu nit djelovanja iz srednjovjekovnog glagoljaštva. Hrvatska je narodno misao za vremenem preporoda prodirala širom Istre. Tako je ona dospjela i u vižinadsku podopćinu Kaštelir. Glavnu ulogu je u buđenju narodne svijesti odigrao domaći sin kaštelira Antun Legović.

---

44. B. Milanović: sp.dj. str. 149; B. Milanović: sp.dj. str. 330.

Narodnjak Antun Legović rodio se 1847. u selu Tadinima. Godine 1863. zalaganjem biskupa Dobrile primio je stipendiju za pohađanje hrvatske gimnazije na Rijeci. Po završenoj bogosloviji (1872.) nastupa svećeničku službu u Vižinadi. Iz Vižinade ga je biskup premjestio za kapelana u koparski zatvor, jer je kao Hrvat zbog svog djelovanja došao u sukob s talijanskom općinom. U koparskom zatvoru pomagao je mnogima, naročito političkim zatvorenicima iz Istre. Zbog tog rodoljubnog rada je bio vrlo mlad umirovljen. U rodnom mjestu je god. 1886. s bratom Markom izgradio prostranu zadružnu kuću u kojoj su živjela 24 člana. Boraveći među svojimima, u Kašteliru je razvio živu djelatnost na narodnom preporodu. Poznato je njegovo nastojanje da djeca pri krštenju dobiju narodno ime. Stoga se još danas u Kašteliru čuju imena: Ljubomir, Bogdan, Dragutin i druga. Poznata je njegova izreka, koja mu je bila gesto protiv nadiranja iredentizma: "**Radije se poturčiti, nego potalijančiti!**" - s napomenom da su Hrvati u Bosni primili islam, a da nisu izgubili svoju etničku osobitost. Umro je 1936. g. u dubokoj starosti od 89 godina. Uspomena ovog žarkog rodoljuba u narodu je ostala trajna.

U Kašteliru je brigom oca Istre dr. Matka Laginje 22. listopada 1896. otvorena jedna od prvih škola Družbe sv. Ćirila i Metoda u Istri. Zemljište za gradnju škole dali su svećenik Antun Legović i njegov brat Marko. 10.000 kruna je dao Hrvatski sabor u Zagrebu, a ostalo je doprinio narodu novcu i dobrovoljnom radu.

Porečka gospoda svi od reda po osjećaju Talijani imali su glavnu riječ u Istarskom saboru i pokrajinskom saboru (zemaljskoj vladi). Oni su bili ogorčeni protivnici osnivanja hrvatske škole u Kašteliru. "Lega nazionale" je otprilike na pola puta između Kaštelira i Labinci oko dvije godine iza hrvatske podigla talijansku školu u cilju potalijančivanja hrvatske djece. Leginu su školu pomagali, općina, kotar i pokrajinska vlada u Poreču, zatim razna iredentistička društva u Italiji i bogati trgovac židov iz Trsta. "Naša sloga" je godine 1909. pisala da od 10.000 kruna što ih Talijani daju za "Legu nazionale", barem polovina potječe od hrvatskog i slovenskog naroda. Te je novce davala pokrajinska vlada u Istri i to ne samo za odnarođivanje hrvatske djece, negi i za podmićivanje naših ljudi da glasaju za talijansku vladajuću stranku⁴⁵. Talijansku školu je pohađalo malo djece pored toga što su primala raznu pomoć u hrani, odjeći i knjigama. Ovu su školu pohađala djeca siromašnih obitelji iz Labinci koji su bili zaduženi kod bogataša pretežno veleposjednika. Lega je uz školu u Labincima imala i dječji vrtić. Stoga je u Kašteliru osnovan vrtić da se izbjegne potalijančivanje još nejake djece prije školskog uzrasta. Odgojiteljica je bila Marija Kožulić, sestra kaštelirskog liječnika dr. Kožulića. Vrtić je uzdržavala Posujilnica prema nastojanju kaštelirskog popa Šantića.

⁴⁵. B. Milanović: sp.dj. str. 149; B. Milanović: sp.dj. str. 330.

U prvoj godini se u školu u Kašteliru upisalo 123 djece. Prvi učitelj bio je Čeh Antun Rišljavi. Ostali su učitelji ove škole kasnije bili svi odreda Hrvati, vrijedni radnici koji su s uspjehom radili nastavu i djelovali na kulturno-prosvjetnom radu u narodu izvan škole. Među prvim učiteljima isticali su se Anzulić (1904.) i Muljačić (1906.) Dalmatinac koji je umro vrlo mlad. Na jednoj od školskih priredbi dobio je upalu pluća, zatim Ambrozić (1909.). Od ostalih učitelja možemo spomenuti Ribarića iz voloskog i Crnjaku iz Berma.

U Kašteliru je od 1908. službovala Antica Ružić, žena Josipa iz Kaštelira, rođena Fabijančić u Omišlju na otoku Krku. Malo poslije (1911.) u školu je došao Josip Depolo, rođen 1890. u Labincima. Ovaj muzički nadaren mlad učitelj pun zanosa bio je vrlo aktivan u školi i izvan nje sve dok nije pozvan u vojsku 1914. Depolo je poslije prvog svjetskog rata bio profesor na gimnaziji u Splitu u kojem je umro u dubokoj starosti poslije drugog svjetskog rata. Na kaštelirskoj je školi dvije posljednje godine prvog svjetskog rata službovao poznati istarski narodnjak iz Pazinsštine Ljudevit Bačić, otac poznat arheologa prof. Borisa Bačića direktora Arheološkog muzeja Istre u Puli. Pred kraj rata je na školi službovala Ruža Ružić, koja je završila slovensku učiteljsku školu u Gorici, a dva mjeseca prije kraja rata i njena sestra zora. Obje iz Kaštelira.

Veleposjednici su gotovo svi od reda bili Talijana ili potalijanečni. Oni su namjerno iskorištavali ovisnost radne snage svojih najamnika (kolona) za ciljeve potalijančevanja hrvatskih sela u Istri. Hrvatsko je selo, osobito mali posjendici i bezzemljaši živili pod pritiskom teške more veleposjednika bez ikakvog izgleda da se domognu bilo kakve slobode. Stoga su istarski narodnjaci u svom političkom programu postavili geslo: "Nema narodne slobode bez ekonomskog prosperiteta."

Spomenuti narodnjak Antun Legović je ekonomski pomagao marka Kocijančića, koji samo što nije zbog siromaštva i zaduženja podlegao potčinjenosti talijanskim bogatašima. On je svom šurjaku pomogao da otvori dućan i gostionicu koju je narod namjerno koristio. Tako se Marko brzo oslobodio privredne potčinjenosti postavši vatren rodoljub u borbi za narodnu stvar svoga kraja. On je bio otvoren politički protivnik talijanskih iredentista, koji su nastojali potalijančiti hrvatsko selo i gradiće u unutrašnjoj Istri. Stoga su ga iredentisti godine 1898. ubili u vlastitom dućanu.

Prema općoj težnji, koja se u pokretu istarskih narodnjaka javlja u drugoj polovini 19.st. u Kašteliru je 26. prosinca 1900. otvorena posujilnica. Svrha njenog otvaranja je bila da se narod spasi od okova privredne ovisnosti tj. od

dugova uz velike kamate kod talijanskih bogataša. Posujilnicu je osnovao kaštelirski župnik Petar šantić koji je rođen 1871. na otoku Lastovu u Dalmaciji. U Kaštelir je došao 1898. godine. On nije bio samo osnivač, nego cijela duša posujilnice. Vodio je blagajnu i sve ostale važnije poslove. Posujilnica je brzo napredovala pod njegovim vođenjem. Narod je s puno povjerenja kod nje dizao zajmove, plaćao kamate i dizao kredite. Tako se Kaštelir oslobodio privredne ovisnosti od raznih zelenaša i nakupnika, i to najčešće ne od domaćih Talijana iz primorskih gradića, nego dotepanaca iz susjedne Italije. To su bili trgovčiči, puka sirotinja, koji su dolazili kao torbari sa jeftinim krpama parećenih na leđima. Ovakvi su se trgovčiči često obogatili varajući poštenu svijet robom male vrijednosti uz visoku cijenu potpomognuti od vlasti, koja je bila u rukama Talijana. Oni su po istarskim mjestima otvarali trgovine. Tako postajali udarna snaga iredentista. Zbog toga je pop Šantić u očima naroda Kaštelira bio postao simbol pravde i poštenja. Narod ga je smatrao svojim skrbiteljem. O njemu se pjevane razne pjesme, među koji se pjevala pjesmica:

"doša nan je pop Šantić drugog angušta
da Talijani nemaju nikakvoga gušta"

Na sličan način Kaštelirci su pjevali svećeniku Legoviću:

"Bog nam živi popa iz Tadini..."

Kaštelir je u doba narodnog preporoda bio neobično muzički raspoložen. Njegovi su stanovnici svirkom i pjesmom pokazivali svoje veselje u borbi za slobodu protiv iredentističkog nadiranja. Godine 1909. osnovano je tamburaško društvo u kojem je svirala jedna ženska što je bilo neobično za ono vrijeme, i to Ema Legović kćer poznatog narodnjaka Marka Kocijančića. Kada je tamburaško društvo nastupalo javno u Kašteliru i okolnim selima po Poreštini, javljali su se događaji puni uzbuđenja. Svirale su se koračnice i budnice narodnog preporoda. Isto se pjevalo uz svirku i bez nje u zboru razne mjesne pjesme i pjesmice koje su nastajale neposredno iz oduška među mještanima Kaštelira. Te pjesme su odjekivale po poljima iz glasa orača, po šumama iz glasa pastira i po kućama u večernjim satima:

"Oj Hrvatska oj,
Veselo nam stoj.
Što će tebi biser kruna
Kad miline sva si puna."

"U Kašteliru sve sami Hrvati..."

"Oj naranča, naranča srce moje..."

Pop Šantić je godine 1910. školsku djecu s učiteljem Depolom, tamburaškim društvom i nekoliko mladih djevojaka poveo na izlet u susjedno mjesto Novu Vas. Kaštelirci su tom prilikom sa sviranjem, pjesmom i govorom, učinili veliki utisak na Novovašane koji su se pridružili narodnom veselju. 1910. u Kašteliru je osnovana knjižnica koja je ostavila duboki trag s navikom čitanja knjiga na narodnom jeziku.

U Kašteliru je 1910. dolaskom na školu učitelja Depola osnovana glazba. Novac za glazbu je na poticaj popa Šantića dala posujilnica. To je bila Družbina hrvatska glazba naprama one talijanske u Labincima. Talijansku glazbu je podučavao školovani glazbenik kojega je vlast plaćala. Ona je svirala bolje od hrvatske glazbe i to pretežno koračnice i sinfonije klasičnih kompozicija. Za državnih praznika dolazili bi svirati i u Kaštelir. Sve bi dobro prošlo dok su svirali neutralni po sadržaju i umjetnički vrijedna djela. Ali u slučaju kada bi zasvirali neku iredentističku upadnu ariju u znaku izazova, tada bi nastala gužva iz koje bi Talijani izvukli opasniji kraj batine bježeći bespomoćno u Labince. Depolo je kaštelirsku glazbu naučio svirati koračnice, himne i druge rodoljubne pjesme. Imali su i svoju marš-kompoziciju koju su djeca i drugi prisutni pjevali uz sviranje glazbe s mnogo uzbuđenja:

"Mac, mac, mac, Kaštelir je naš; Jedan, dva, tri Hrvati smo svi."

Narodno je veselje najviše pokazivala mladež na plesovima. Skupina seoskih mladića zakupili bi pogodnu prostoriju i par svirača koji bi više manje besplatno svirali. Ponekad bi za crkvenih praznika i javnih proslava na otvorenom prostoru usred sela svirala cijela glazba uz koje bi pratnju mladež pjevala i plesala. U Kašteliru nije mogla mladost iz Labinci potaknuta iredentistima ometati plesove seoskih mladića. Ali u Labincima je često dolazilo do tučnjave. Kaštelirski su momci namjerno obilazili plesove u Labincima u cilju da izazovu gužvu koja bi završila prekidom plesa, što je bio cilj prkosnih mladića. Do težih slučajeva s političkim prizvukom dolazilo je na plesovima koje su priređivali hrvatski mladići iz Labinci. Ovo mjesto nije bilo potpuno potalijančano. U njemu je živilo obitelji koje su ženidbenim i rodbinskim vezama bile povezane s onima iz Kaštelira. Osim toga u Labincima je bilo nekoliko obitelji tzv. kmetaša⁴⁶ koje nisu bile ovisne od imućnih veleposjednika.

^{46.} Kmet po selima Poreštine nije jednak najamniku (kolonu). Kolonat je ostatak robovlasničkih odnosa kasne antike. Kolon je bespravan najamnik koji svoju radnu snagu ugovara s veleposjednikom na određeno vrijeme. Kmet je u kmetskim odnosima srenjevjekovnog feudalizma živio na imanju koje je obrađivao. Njegova je ovisnost o feudalcu bila povoljnija od kolona, - već prema prilikama i naročito prema mentalitetu vlasnika posjeda. Kmeti su poslije propasti feudalizma ostali vlasnici posjeda kojega su obrađivali. Tako su po selima nastali posjednici, zvani kmetaši. Kmetovi su znali biti vrlo imućni, pogotovo ako su se domogli mlina i tjeska za preradu maslina. Oni su u selu pružali usluge koje su bile povoljnije od onih koje su davali bogataši razvijajuće buržoazije po gradovima i gradićima Istre. Imućne su obitelji po selima znale biti stožeri protiv iredentizma, a time i odnarođivanja koju su sprovodili veleposjednici i bogataši iz gradova.

Na ovim bi plesovima gužvu izazvali Talijani, budući su u mjestu mladići hrvatskog osjećaja bili u manjini. Ali njima bi brzo priskočili u pomoć kaštelirski mladići. U tom slučaju je bilo teško protivnicima. Žandari su se držali po strani, a intervenirali bi samo da spriječe krvoproliće. Ovakvi su okršaji završavali na ulici sela i to u bijegu onih koji su tučnjavu izazvali. U Labincima je ostalo razlupanih prozora. Bilo je tu pokidanog djevojačkog cvijeća u dvorištima.

Zalaganjem popa šantića i njegovim razumnim upravljanjem posujilnice Družba sv. Ćirila i Metoda u Kašteliru izgradila je velebnu zgradu u kojoj je bila smještena sva djelatnost usmjerena na ekonomsko i kulturno uzdizanje podopćine. U njoj se nalazio Narodni dom, čitaonica, psujilnica i sve ostale druge društvene djelatnosti od općeg narodnog interesa

Ratna sreća istarskim Hrvatima nije .bila sklona da dođu u sklop nove države Srba Hrvata i Slovenaca (Jugoslavije). Kaštelirci su čekajući slobodu po dolasku kući iz raznih frontova, 1918. dočekali talijansku vojsku, koja je na Piavi bila doživjela težak poraz. U stvari Italija se pored toga što je izgubila rat, ona je po završetku rata tajnim londonskim ugovorom pojavila kao pobjednik. Kaštelir je dolazak bersaljera, regularne talijanske vojske, umjeto s talijanskim, dočekala u znak žalosti sa crnim zastavama na zatvorenim prozorima.

Hrvatska škola ostala je pusta i prazna. Glazba nije više svirala i posujilnica zamrla. Učitelj Ljudevit Bačić na vrijeme se uspio povući u Ljubljano, dvije sestre učiteljice Ružica i Zorica Ružić bile su prognane u zatočeništvo u zloglasni logor na Sardiniji⁴⁷.

---

47. Sadržaj na fotografiji zarobljenika u logoru Macomer na Sardiniji koju je Ruža Ružić poslala svojim u Kaštelir. Sprijeda: strijelica označuje Ružu (obučena u bijelu bluzu), a druga strijelica Zoru Ružić (sjedi, obučena tamnije). Uz rub slike stoji napisano rukom Macomer 15/7 19. Straga: Štampanim slovima: CARTE POSTALE BRONIA

pismo: Draga Ana! Hvala mojim prijateljima iz Kaštelira! No ne žalim! Moj će roman biti interesantniji! Pozdrav svima od Vaših ruže i Zore adresa: Gospođa Ana Ružić - 97 Kaštelir-Vižinada Istria.

Sa strane adrese na rubu dopisnice:

Ruža Ružić, int. civ. macomer in Sardegna

Preko adrese je pečat

UFICIO SPROVISTO

IL BRIGADIERE A CAVALLO

COMANDANTE LA STAZIONE

Jedino je u školi ostala Antica Ružić koja je nastavila nastavu na hrvatskom jeziku do završetka 1918. a vršila ju je još na metinskom jeziku i 1919. godine. Pop Šantić u školi nije vršio nastavu vjeronauka na hrvatskom jeziku bojeći se zlokudnih profašista koji su tražili trn u oku da se osvete ovom plemenitom narodnjaku. U Kašteliru je nastava na hrvatskom jeziku ukinuta prije Gentilijeve reforme god. 1923. Učiteljica je Antica Ružić izgubila službu, budući da djecu nije htjela podučavati na talijanskom jeziku. Pop Antun Legović je tri godine iza rata podučavao djecu svoga roda u selu Tadini očekujući da bi Istra mogla doći u sklop južnoslavenske državne zajednice, ali uzalud, nepravilnim Rapalsim ugovorom Istra je 12. studenoga 1920 pala pod Italiju.

Pošto je talijanska škola za Kaštelir i Labince prešla u leginu školu na cesti između spomenutih sela, Talijani su htjeli spaliti hrvatsku školu. Narod se je Kaštelira uzбудio te je ona ostala pošteđena, ali prazna bez djece i još danas postoji.

U dugotrajnom i krvavom ratu u Labincima je bio klonuo utjecaj iredentističke djelatnosti. Tako da niti Talijani u Labincima nisu s oduševljenjem dočekali talijansku vojsku, a pristaše su hrvatske stranke uspješni razviti interes za priključenje Istre Jugoslaviji. Poslije utvrđenja talijanske vlasti u Istri i dolasku Musolinija na vlast (1922.) fašisti su uspješni u Labincima osnovati skupinu fašista La sede del fascio koja je mnogo zla nanijela Hrvatima posebno u okolici Kaštelira i Labinci.

Na kraju slavne borbe tužnog završetka moramo naglasiti da su Kaštelirci zbog svoje narodnosti mnogo pretrpjeli raznih poniženja i teških zlostavljanja. Kaštelirci su ostajali vjerni hrvatskom narodnom pokretu kada bi odlazili živjeti izvan Kaštelira. U potvrdu tome, kao primjer možemo navesti slučaj koji je doživio Kvirin Košeto. O je bi dugo godina blagajnik družbine posujilnice i odbornik poružnice Društva sv. Ćirila i Metoda za Istru u Vabrigi. Iredentisti, među kojima je bilo i potalijančenih Hrvata iz Tara, ovog su istaknutog narodnjaka 2. veljače 1913. kasno navečer dočekali pred njegovom kućom, ubili iza kako se vraćao kući iz družbine zabave, koja je bila priređena u Vabrigi⁴⁸.

---

48. B. Milanović: sp.dj. str.24

U Kašteliru bi se za izbornih dana pokrenula živa politička otpornost protiv nasilja i prevara koje je vršila talijanska vladajuća stranka. Na ponovljenim državnim izborima 1891. u Kašteliru je prilikom glasovanja nastao nemir. Zbog toga su u zatvoru nedužni odležali Ivan Ružić 57 dana i Marko legović 58 dana⁵⁹. Izborna skupština je u Kašteliru održana i za izbore 26.I. 1895. U Kašteliru je pred državne izbore god. 1900 održana izborna skupština. Ali, pored toga, što je većina izbornika glasovala za hrvatsku stranku, pobijedili bi Talijani služeći se raznim spletkama i prevarama. U Labincima su svi izbornici morali glasovati za talijansku stranku jer su bili prezaduženi kod bogataša koji su im se prijetili pod utjecajem dugova. To je inače bila posljednja pobjeda Talijana kod državnih izbora u Istri. Intelektualci su svi od reda morali napustiti svoj rodni kraj i otići u Jugoslaviju, ali duh težnje za slobodom ovog rodoljubnog naroda nije nikad klonuo. U Kašteliru je neprekidno tinjao tračak nade da će im primorkinja vila sići preko Učke gore i donijeti željen dan slobode kako je to izrečeno u narodnoj pjesmi, koja potječe iz prvih dana talijanske okupacije Istre, a sačuvala se u baštini knjiga u obiteljskoj kući učiteljice Ruže Ružić u Kašteliru.

---

59. B. Milanović: sp.dj. str.52; Naša sloga od 21.I.1892.

60. B. Milanović, sp. dj. str. 75.

Vila rodu u pohode

Mili Bože, čuda velikoga
 Što to ječi u gori zelenoj?
 Što to plače na vrh Učke lomne?
 Dal su dusi il jelenče mlado,
 Il prognano sviloruno stado?
 Nit su dusi, nit jelenče mlado
 Nit prognano sviloruno stado,
 Već to cvili b`jela gorska vila.
 Doletjela Slavenkninja vila
 Rodu svome danas u pohode.
 Al joj mlado prepuknulo srce,
 Jer žalosna, puna uzdisaja
 Čami Istra, prel`jepa domaja.
 Plače vila, jer joj do nevolje,
 Teške rane bez prebola bolje,
 Svoja b`jela spustila je krila
 I rukama lice je sakrila,
 Da ne vidi one teške valje,
 Teške vaje izmučene raje.
 Sa sjevera hladoga do juga
 Od istoka do zapada duga
 Svuda lelek, sirotinja pusta,
 Žalba ide od usta do usta.
 Oj, nesrećo, da nigdje ne bila,
 Teško li si Istru ucivilila!
 Magla gusta sakrila je sunce
 I zastrla polja i vrhunce.
 Uvenulo mirisavo cvijeće
 Joj, zar nikad` procvast` više neće?
 Šuti slavuj posred svoga luga,
 Na srce mu spustila se tuga.
 Mlade mome u kolu ne poju,
 Nego plaču tešku sudbu svoju.
 Nigdje pjesme ni vesela srca,
 U suzama jedna Istra grca.
 Svuda lelek, sirotinja pusta,
 Žalba ide od usta do usta.

Ruke diže bijela gorska vila,
rodu svome posestrima mila,
Na planini, svetoj Učki - gori
Gromkim glasom `vako progovori:
"Magla pala, a će magla proći,
I na vrata naša sunce doći.
Naših suza bit će puna česma,
Al iz suza rodit će se pjesma.
Zato, rode, diljem istre moje
Čekaj zoru nove sreće svoje.
Kolo presta, al` će kola biti,
Mlade mome pojuć vijenac viti.
Divić gradu još temelje zdravi,
A u gradu spava junak pravi.
Iza noći bijela zora svane,
Obasjat će i naše poljane,
Veli Jože čuva zavjet pređa
A u Jože široka su leđa.
Za vremena stvorna je sila,
To vam veli Vaša b'jela vila.
Što je došla rodu u pohode,
Da sačeka slatki dan slobode!

(Spjevao seljak iz Istre)

Svadbeni običaji Kaštelira

U Kašteliru svadbeni običaj je naročit, danas je potpuno izbljedio. Mladić zapaža djevojku na sajmu, na plesu ili drugim svečanim zgodama. Zapazi je i nastoji doći u dodir. Kada dođe do spoznaje, izjavljuje djevojci svoju ljubav. Ukoliko je bojažljiv šalje nekog od svoga roda ili zermana bi li pošla za njega. Tada se sastaju i upoznavaju. Iza duže vremena voljenja, nekad i do 2 godine, odluče se za vjenčanje. Tada mladić šalje barbu(strica), nekog od svoga djevojčinim roditeljim na znanje za ženidbu kćeri. Roditelji obećavaju da će stvar ispitati i za 14 dana odgovoriti. Iza 14 dana roditelji djevojke šalju neku rođakinju madićevim roditeljima sa znanjem da su im vrata otvorena.

Nakon 8 dana eto ti oca mladićeva sa bratom ili nekim rođakom, obično uvečer čim se smrkne. Ljubazno su dočekani, ponude im sjesti. Kada su se napričali o bilo čemu, svrate govor na samu stvar, radi čega su i došli. Sada otac govori koliko će djevojci poslije svoje smrti zemlje zapisati, ili svotu novca po smrti (to je bilo 500-600 forinti). To je zapisivanje zemlje ili novca (feršar) zapis ili pogodba o mirazu, a i gozba te večeri zove se feršo. Otac mladića izjavljuje da će mladić za vjenčanje kupiti prsten, kadinu oko vrata, postole i odjelo. Ujedno se uglave kanti (napovijed) i koliko će biti svatova (radi nabave jela i pića). Tada se ponudi obilnom večerom.

Na mizu (stol) dadu obično fuže (domaće tijesto), kuhani kupus i na drvenom tanjuru svinjsko meso, kruh od pšenice. Domaćin donese vino u kabliču i s kaciolom (zaimačom). Svatko se sam časti. Gosti se do u kasnu noć.

Nakon dva do tri dana budu u crkvi (poslije feršova) kanti. Mladić i mlada ne dođu ih slušati da im djeca ne budu gluha.

U večer, dan prije vjenčanja, mladoženja s bratom - diverom, dođe vozom po škrinju. Kola smjeste pred vratima, volove u dvor (štalu), a oni uđu u hižu

(kuću), gdje ih čeka večera. Netko čuva kola da ih seoski mladići ne prevrnu. Poslije večere dođu seoski mladići da dignu škrinju u kola.

Na škrinju sjedne majka mladenke, prije nego ju dignu i ne pusti ju dok ju mladoženja ne otkupi. Mladoženja moli, a buduća tašta kaže: Škrinja je od velog valora (vrijednosti), treba da se na nju ča metne. Mladoženja na to zgrabi u džepu sitniša i razbaca po kući. Majka počne kupiti novac, a mladići dignu škrinju na kola. Nastoje uklenuti (upregnuti) volove, ali nema trte ni sakulića (kapica na kolu) da ne padne škrinja. Djever traži trtu, mjesto trte dobije od domaćice kolač, zatim nađe trtu i sakulić, jer ju je bio sakrio sam djever. Prije odlaska mladenci stanu sa strane kola i preko škrinje prelome kolač. Tko dobije veći dio kolača, taj će dulje živjeti. Vraćaju se istim putem pa nađu zakrčen put trnjem kojega moraju djever i mladoženja očistiti.

Na dan vjenčanja skupe se svatovi mladoženjini kod njegove kuće, a mladenkini kod njene. Mladoženja krene sa svojima kod mlade. Nađe kuću zatvorenu. Svatovi viču da im otvore vrata, jer da im je golubica pobjegla u kuću. Tu pred kućom nastane vika i pucnjava. Stari svat traži golubicu, a svati se prijete silom ući u kuću. Ukućani se tobože prestraše i puste iz kuće staricu pokritu plahtom po glavi. Stari svat otkrije staricu govoreći: "Ljudi moji, ma ča ste munjeni (ludi), ki će zet to staro golubinko!" i vrata je u kuću. Ukućani puste mladu svaticu pokritu po glavi velikim šarenim facolom (maramom). Stari svat ju otkrije i kaže: "Naša si lipa, ali za nas si premlada golubica", i s lijepim riječima ju upute u kuću. Napokon puste mladenku s pitanjem da li to njihova golubica. Stari svat i svi ostali iz sveg grla poviču: "Da, da, to je naša prava golubica i postole (cipele) smo ji donesli. Nasta veselje, pjevanje, pucanje, a treći zaplešu. Djever pristupi mladenki i poljubi ju i s njom uđe u kuću.

U kući. Jedna stara žena zvana rušinka uzme cipele mladenke i stane vikati da su bez bruka (čavli). Svatovi mladoženjini bace u cipelu sitne novce i kad se svi izredaju rušinka vrati cipele mladenki da ih obuže, a novac joj spremi. Mladenka obuže cipele i iziđe pred vrata s jabukom u ruci koju baci mladoženji, koji ju vješto uhvati da se ne osramoti. Mladenka poljubi mladoženju, starog svata i ostale svatove i tek tada im je dopušteno da uđu u kuću.

Iz kuće se ide u crkvu na vjenčanje. Napred idu svirci, za njima mladenka između dva djevera. Mladenka ima sa svake strane pasa zavezan faco, a djeveri držeći krajeve rupca vode mladenku u crkvu.

Za mladenkom ide mladoženja sa starim svatom, za njima svi ostali sa starom rušinkom koja sobom nosi dva kolača.

Po vjenčanju mladenka se zaustavi kod škropionice, okrene se prema oltaru i stara rušinka joj daje kolač. Nevjesta se prekriži kolačem i preko glave baci u crkvu. Mladići polete za kolačem i tko ga uhvati njegov je.

Svatovi se vrate istim redom i idu na ples. Prvi ples pleše mladenka s madoženjom, a zatim svi ostali.

I za užine (ručka) svatovi su povani na ručak kod nevjeste. Prostrta je duga miza (stol). S jedne strane sjednu svatovi nevjestini, a s druge mladoženjini. Mladenci po sredini jedan drugome nasuprot. Na čelu stola s jedne strane stari svat (madoženjin i nevjestin), a uz njih po jedan nastasilo (govornik) koji pomaže starom svatu držati nazdravice i govore. Na stolu su poredani pjati, žlice i piruni i noži i kod svakog tanjura hlib kruha i preko njega kolač. Pred mladencima jedan poveći kolač. Na početku jela stari svat izvrši molitvu. Iza molitve mladenci uhvate kolač i prelome ga. Tko dobije veći komad duže će živjeti. Kod ručka svira mih svakom po želji, svircu se uzvraća šoldima, to se zove mantinjada.

Za stolom je vrlo veselo. Jedna strana svatova dobacuje drugoj vesele šale, nastojeći nadmudriti jedna drugu. Stari svat drži nazdravice. Hvali se domaćin i domaćica što su uzgojili tako lijepu mladenku, daju se upute mladencima za budući život.

Na stolu se redaju jila. Najprije dolaze pred starješinu i nastasila, koji odobre da se blaguje. Prvo jelo je juha s rižom ili tijestom, zatim fuži - tjesto dugo oko 5 cm, široko 2 cm i u sredini prevrnuto. Fuži se začine umakom, a povrh se stavi i izrezanu kobasicu ili usitnjeno meso. Iza fuži dolazi svinjsko kuhano meso, šunka, slanina i ostalo i konačno svježa kuhana ovčetina. Imućni bi zaklali tele, a neki bi ubili i vola, a narod bi kazao "Bome, to su bili naši veliki svatovi.!" vino se donosilo na stol u kabliču, a svaki šeflom zaimaćem uzima koliko mu je dosta. Prije se jelo iz zdjela kranjica. Pise se dosta, ali se ne opija, jer je to sramota.

Nakon svih nazdravica i govora svati kreću kući mladoženjinoj. Stari svat na kraju nazdravlja: "Dragi moji ljudi, virme je došlo da našu golubicu otpeljamo iz ove poštene hiže na njenu pravu domovinu. Prvo nego gremo ća, maša (jako) lipo se zahvaljujemo gospodaru i gospodarici te hiže, ki so pošteno i po Božjoj milosti uzgojili bruvnu (vrijednu) i lipu golubicu. Od Boga neka im je plaćeno ki so nas tako lipo pogostili i poštimali (počastili). Bog neka blagoslovi naše današnje dilo." . Tada stari svati traže da im se donesu kolači, koje oni stavljaju pred svoje svate, a oni bacaju novac na kolač. Novac se prebraja. Tu je uzbuđenje. Koja je strana više novaca nabacala na kolač preuzima pobjedonosni kolač. Sav novac i drugi kolač predaje se djevojci (nevjesti). Nastasil govorom uveliča svoju stranu, a domaćin navještava da ne će ni šolda dobiti, jer da je to za pelene djetetu.

U to se pojavi stara žena, obučena u staroj haljini s tanjurom u ruci, moleći da ju obdare budući da joj je izgorila kod ručka haljina. Tu staru ženu pogorelku daruju novcem. Pogorelki nije stalo no novaca koliko do šale i smijeha. Nju svi zadirkuju, ona svima odgovara.

Konačno se stari svati pored nastasila najljepše i kićenim govorom zahvale domaćici i domaćinu te navjeste da moraju ići na daleki put sa svojom golubicom neveston. Svi se dižu, opraštaju i idu kući mladoženjinoj. Stari svat mladoženjin dobiva kolač, a nevjesta suznih očiju se oprašta od roditelja. Roditelji daju kćeri blagoslov i ukućani joj zažele zdravlje i sreću. Svatovi tješe roditelje. Svatovi odlaze, stariji bugare (po starinski pjevaju), mlađi kantaju (to je mlađe starinsko pjevanje, pucaju iz pištolja i navještaju odlazak.

Povorka, najprije svirci, za njima dva djevera s nevjestom u sredini. Mladoženja iza nevjeste sa dva stara svata, zatim nastasili, svatice i ostali svatovi. Vesela povorka, pjesma, svirka i selo se skupi vičući mladencima: "Daj Bog zdravlja, srićiu i zdravu dicu!" Mladenci odgovaraju i viu: "Amen!" Djeveri ponosno vode nejestu za krajeve rubaca. Došavši pred kuću, a ona zatvorena. Stari svati i nastasili mole ukućane da im se otvori kuća, jer da su došli od daleka puta i da su im donijeli prekrasnu golubicu: "Pustite nas jenmeno (barem) za jednu noć da kod vas prespimo, jer ne znamo od tote dalje poč, zač je noć.! Iz kuće odgovaraju: "Judi moji mi vas ne poznamo i prosimo vas hote ča od naše hiže." Nastane galama pred vratima, zagrme puške i pištolji. Domaćin pomoli glavu kroz prozor i kaže: "Ma božji judi ča išćete pred mojon hižon!" Stari svat odgovori: "Ben ma ča ne vidite da smo vam dopejali vašega sina i s njim je došla naša dobra i lipa glubica. Ma ča pensate da nas u hižu ne primite?" Domaćin odgovori: "Ja vas ne priman u hižu zač niman sina, a golubicu ne potribujem. U moji hiži vlada bolizna (bolest) pa vas prosim hote ča ispred mojih vrati." Nastasil i svati se prijete, a on baca preko njih pepeo, ali tek sada nastane buka i pucnjava, a domaćin se tobože prestraši, otvara prozor i reče: "Benj, ma ča vas ni sram tako kričati? Umirite se ja ću va zeti da prespitate jednu noć kod mene. Svatovi se smire i najurnu na otvorena vrata. Ukućani stupe na prag s majkom u sredini. Mladoženja i nevjesta stupe pred majku a ova im kaže: "Ča ti si ta naša golubica?" Nevjesta odgovara: "Da majko, to sam ja!" Majka će na to: "A ča si nan donesla?" majko ja san donesla mir i ljubav" nevjesta kaže. Majka odgovara: "Draga moja hći, daj nam ga Boh svima!" Sada ih svekrva poškropi svetom vodom, a ostatak izlije preko njih. Mladincci se prkriže, a svekrva prebaci preko njih šugaman i povuče u kuću do ognjišta. Taj se čin zove uvođenje. Kod vatre svekrva popije iz bukalete malo vode u kojoj je malo novca i ponudi da i nevjesta popije. Nevjesta malo popije baci vodu preko sebe i novac uzme. Taj se prizor zove posupanje, popijanje. Sada svekrva posadi nejestu na stol, a na koljena joj metne muško dijete. Nevjesta miluje dijete, daruje ga kolačem, čarapama i rupcem. To dijete se zove kolinčić. Dijete se stavlja u krilo nejesti da rađa a time da bogati kuću.

Zatim se nevjesta diže, ljubi svekrvu i ukućane. Kod uvođenja svatovi su mirno pratili čin uvođenja.

Nakon toga svatovi sjednu za stol po redu kao i kod nevjestine kuće. Jela se ređaju kao i kod nevjeste, po istom običaju, veselo je, svirka, bugarenje, kantaju, neki pucaju. Stari svat i nastasilo zahvaljuju domaćici, domaćinu i ukućanima na dočeku i gošćenu. Nevjestin stari svat nazdravlja: "Dragi moji judi, prije nego gremo iz te poštene hiže doma, lipo se zahvaljujemo gospodaru i gospodarici i svima (svima) u fameji (obitelji) ki su nas tako lipo primili i pogostili. Prosimo vas da našu golubicu ki je ti pušćamo (ostavljamo) u ti poštenu hiži, da ju čuvate i štimate (poštujete). Bog neka gospodari s njom i s vama." Svati svi viču: "Neka bude tako. Amen!"

Sada nastasilo drži zdravicu mladencima: "A vi moji mladi judi budiste si dobri, pošteno i pobožno živite kao naši stariji i Bog će vam sriću dat. Mi vam od Boga želimo se (sve) najmilije i najbolje. A svatovi poviču: "Anke (kakođer) i mi vam se (sve) lipo želimo, daj Marija. Amen!" Poslije raznih nazdravica stari svat dobije kolač. To je znak da je završen pir govoreći: "Hvala lipa, ne zamirite ča!", a među sobom se pozdravljaju, te se pjevajući razidu svojim kućama. Kod rastanka stari svat dobije kolač od domaćice, koji stavi na ruku ili na pušku. Time je pir završen, a kod imućnijih mogao je trajati i više dana.

Mladenci idu spavati. Mladoženja na desnu stranu, a nevjesta na lijevu, tako postanu muž i žena.

Drugi dan nevjesta daruje svekrvu facolom i bičvama, a svekrva bijelom stomanjom košuljom i nosnim rupcem. Ženska čeljad dobiva čarape, a muška čarape i košuje. Dan-dva nakon toga nevjesta pohodi sa svekrvom susjede i daruje ih kolačima.

Nakon 8 dana posjete nevjestine roditelje sa svekrvom i svekrom i ukućanima. Budu dočekani i pogošćeni. Posjet uzvrate nevjestini roditelji - to su pohode.

Soba mladenaca: krevet od dvih peršon, škrinja, miza (stol), i nekoliko škanjića (stolica), nekoliko vješalica za odjeću.

Madrac pun slame, kasnije perušina. Lanene blajone (ruhe), vuneni pokrivači, plahte.

Stare su škrinje bile od suhe hrastovine zbite drvenim klincima. Imućniji su imali boro i ormare za odijela. Dok se je vunom radilo, mnogo se prela, tkala i iglom šila.

Muntinjada - mnogo se upotrebljavala u južnoj istri i Krku. To je dugačka

skladna melodija na roženice i sopile, koje nisu plesne. U Istri se pjevanu mantinjade rano ujutro poslije svadbene večere, koja traje cijelu noć - oproštaj. Svakom se svira jednja mantinjada, za svake se skuplja novac, sklanja u čašu kao dar nevjesti, a u stvari svircima.

Svadbeni običaj u Kašteliru zabilježio je A. Mikac prof. 1928. a 1960 godine ovi se lijepi običaji tek spominju.

Kaštelir - koledvari

Uoči Sveta tri kralja kasno poslije podne sakupi se nekoliko starijih muškaraca i odu pjevati po selu od kuće do kuće.

Oni izaberu uglednog vođu koji zna dobro govoriti. Vođa nosi poveći štap, a na štapu poveću šestokraku zvijezdu od papira ili platna. Zvijezda ne smije biti crna (žalost).

Prvi ide vođa, nalijevo pobirač, a iza njih zastavnik, koji nosi hrvatsku zastavu, za njima pjevači. Pobirač nosi poveću košaru i pobira darove. Nekada se najprije pjevalo, a drugi dan na Sv. tri kralja kupilo darove.

Koledari obilaze kuće. Kada dođu pred kuću, vođa zove po imenu domaćina i kaže: "Dobar večer barba (stric) marko!" Domaćin mu odgovori: "Boh daj zdravje judi, a ča ste došli." Vođa kaže: "Došli su koledari da pohode vašu poštenu hižu. Ako hoćete nas razveselit ili sebe i vaše poveselit, pošajite nas od hiže sa većim darom, manjim trudom, kako vas je Boh naučija i donasha vaša dobra pamet!" Domaćin kaže: "Dragi moji koledvari, ja iman jedan uzrat i zakantajte (zapjevajte) da vas čujemo!" (uzrat znači njivu od nekoliko redova loze. Ako domaćin reče da ima dva ili tri uzrata, tada koledvari toliko puta ovako zapjevaju:

Dobar večer Boh moj,
Tome gospodaru,
I svoj toj družini.

Refren:

Se se rože rumene
Di su pusti klinci
Tu su bravni sinci
Oj fijolice fijole
Se se rože rumene.

Svitla zvezda s goron gre,
 S onu stranu Crne Gore,
 Se ča je više hodila
 Se je šire svitlila
 Oj fijolice...

refren:

Oj fijolice fijole

* * *

Za hižon van je mažurana,
 vaša kći je namurana,
 Oj fijolice...

* * *

Za hižon van je jedan cer
 Boh vam živi vašu kćer.
 Oj fijolice...

* * *

Za hižon vam je jedna trta,
 Oko hiže nek vam prase vrta.
 Oj fijolice...

* * *

Dajte nam dajte,
 Ne zanovitajte.
 Oj fijolice...

* * *

Dajte nam pohrtinu,
 Da se s njome oprtimo.
 Oj fijolice...

* * *

Dajte nam slaninu, pleće,
 Da nam bude toga veće
 Oj fijolice...

* * *

Skočite na stolicu,
 popad' te kobasicu
 Oj fijolice...

* * *

Da bi jedna da bi dve,
 Da bi , Bože, ma i tri.
 Oj fijolice...

* * *

Rište, rište grbavo,
 Ne odrište mršavo.
 Oj fijolice...

* * *

Sada vođa kaže: "Dragi gospodaru, na vašu su kantali (pjevali) koledvari." Domaćin odgovori: "Hvala vam lipa, tako neka bude da bite i klitu!" (da biste i do godine).

A koledvari poviču: "Amen!"

Domaćin daruje darove. Pobirač pobire kobasicu, jaja, slaninu ili vino, slaže u košaru, a vođa se na svakom daru zahvali. Ako dobije kruha, tada vođa kaže: "Koliko mrvic toga kruha, toliko rodilo van stari šenice (1 star je 2 brente pšenice), a vaše mrtve Boh pomiluj!" Koledvari poviču: "Amen!" Kada dobiju vino vođa reče: "Da vam dobro orode loze, a grozje da Boh čuva od zla vrimenta i koliko kapljic toga vina, toliko vam Boh daj oran vina (jedan oran je 46 bokala, a jedan bokal drži 3 litre vina.)" A koledvari poviču: "Amen!". Kada dobiju kobasicu vođa zahvali govoreći: "Koliko je mrvic mesa u toj kobasici, toliko vam se našlo u dvoru (kocu) prašćića. Koledvari poviču: "Amen!" Tako obilaze kuće i po želji domaćina zapjevaju jednu ili dvije pjesme. Negdje koledvari naiđu na kuću kakve siromašne udovice, pa i njoj zažele sve najbolje i dobroga muža, a kad se udalje od kuće netko od kledvara će reći: "Da, da, ne govore naši stariji za nič:

Peteh piva (pjeva)
Kokoš odgovara,
Teško hiži
Di ni gospodara!"

Koledvari, ukoliko nisu odmah kupili darove, raziđu se kućama da se odmone. Drugi dan, na Sv. tri kralja u 9 sati skupe se ponovno i svečano obučeni obilaze kuće gdje su pjevali, skupljajući darove. Skupljene darove vođa preda nekoj domaćici da im spremi užinu (ručak) ili večeru. Ponekad, kada ne bi pokupili darove, prenijeli bi pirovanje za iduću nedjelju. Domaćica spremi koledvarima ručak ili večeru, a na gošćenje pozovu i ostale domaćine koji su darivali koledvare. U sobi pirovanja na vidnom mjestu je postavljena zvijezda i zastava. Za dugim stolom su koledvari i drugi svijet. Gosti se zabavljaju uz svirku i ples kasno u noć. Kod gozbe glavnu riječ ima vođa. Njemu se koledvari i svi pokoravaju dok traje pir. Kada vođa uvidi vrijeme rastanka, biranim se riječima zahvali prisutnima i navijesti razlaz, a time je završeno koledvarenje.

Ovaj se običaj održao još pred 70 godina. Danas umjesto koledvara obilaze djeca nakon Nove godine, pozdravljajući. Domaćice daruju djecu mandulama, lješnjacima ili orasima. Djeca zahvale domaćici na daru kličući: "Boh daj, da bite i klitu!"

Pogovor

Ovaj sam tekst točno prepisala kako bi bio priložen ostalom materijalu, koji je napisao moj muž dr. Ante Šonje, skupljajući ga od tko zna koje godine do 1980. za monografiju Kaštelira, koju ju namjeravao napisati, ali ga je smrt 5.2.1981. u tome prekinula.

Možda će nekad netko koristiti ove materijale i napisati ipak monografiju.

Ljubica Šonje

Post scriptum

Bilješke uz tekst dr. Ante Šonje su ponešto izmjenjena mjesta. Primjerice kod stranice 1 i toponima Haračica nalazi se oznaka bilješke 1, ali koja se ne nalazi u tekstu bilješki već se tekst bilješke 1 odnosi na raniju oznaku Kaštelir¹. Slično tome bilješka^{2a} vezana je uz šesti list i opasku Poreč². To upućuje na potrebu da preko inserta u wordu bude unesena nova numeracija fusnota kojih će biti više od 44.

Drugi je problem dugački tekst bilješki, koji bi vrijedilo maksimalno skratiti, da bilješke imaju manju potrebnu ulogu, a naracija bude zastupljena u tekstu. Kako bi, međutim, za ovakvu vrstu intervencije, uz poštovanje smisla, trebalo znatnih intervencija cijelih zahvata u kompoziciju, bolje je da se djelo uredi uz poštivanje načina kako je napisano. Međutim, treba pripremiti, kako bi unošenje bogatog teksta bilješki u tekst znatno obogatilo sadržaj, te olakšalo uređivanje. Među time, veoma bi olakšalo unošenje ilustracija, fotokopija i crteža.

Inače, kad tekst bude spreman, potrebno je učiniti barem jednu lekturu i korekturu, a propisno barem tri, kako autora nema među živima, kao niti udovice nam Ljubice, a koji su sve tekstove lektorirali i koncipirali barem tri puta prije definitivnog odašiljanja u tisak.

Dodatno je još veoma bitno pregledati latinske tekstove, napose u bilješkama i učiniti potrebnu lekturu. Tamo ima najviše grešaka koje treba naknadno ispraviti. Veoma je nadalje bitno, da se s poznavanjem lokalnog nazivlja, ili s više njih, provjere svi toponimi i domaći nazivi, da se točno unesu u tekst. Tamo gdje nije moguće navesti točan naziv, treba citirati inačicu, razlikovni dio ili zajedno sa zagradom odnosno bez nje.

Povremeno se uz tekst uvode ilustracije. Poštivajući želju autora, bilo bi veoma bitno da se u najvećoj mogućoj mjeri uzmu u obzir autorove ilustracije. Ukoliko bi neka od CB fotografija ili negativa dr. Ante Šonje nedostajala, onda u odnosu na ono ili po smislu tražiti tekst, treba učiniti novu ilustraciju.

Najbolje bi od svega bilo uz tekst u Akademijinom arhivu u Zagrebu, provjeriti i negative, pa ako tamo nešto nedostaje, onda eventualno učiniti novu fotografiju, iako bi dobro bilo upotrijebiti staru, ako bilo gdje postoji, čak i ako nije autora A. Šonje, jer se tako manje mijenja ugođaj njegova rada.

Kod bilježaka obavezno treba dodati citate na koje se odnosi tekst. To bi dr. Ante Šonje svakako bio učinio da je imao vremena dovršiti monografiju Kaštelira. Odnosi se to na latinske, druge natpise što nisu navedeni. Bilo bi dodatno dobro dodati fotografije uz tekstove J. A. Mikca iz Selba i

Bilo bi dodatno dobro dodati fotografije uz tekstove J. A. Mikca iz Selba i Tischbeina i tome slično, te fotografiju dr. Ante i Ljubice Šonje.

Mr Baldini Marino

